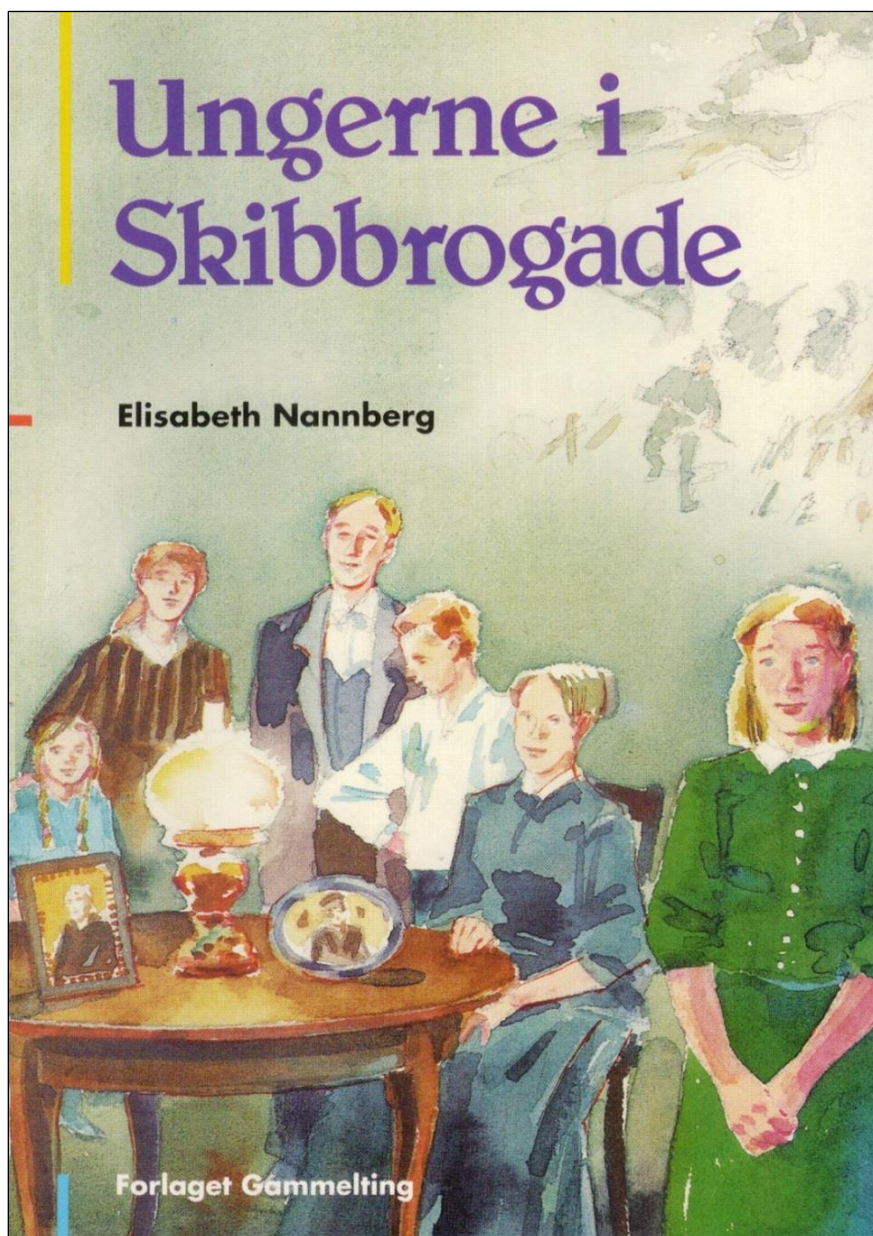

Haderslev

i
romaner og erindringer

Hanne Lausten

3. udgave, oktober 2021

Forord

I denne litteraturliste har alle værker det til fælles, at Haderslev spiller en stor eller lille rolle. Fortegnelsen rummer romaner og noveller, biografier, erindringsartikler og enkelte børnebøger.

Den geografiske afgrænsning er Haderslev Kommune, som den så ud fra 1970 til seneste kommunesammenlægning i 2007.

I forhold til tidligere udgaver er denne liste udvidet med erindringsartikler fra "**Haderslev-Samfundets Årsskrift**" fra hele udgivelsesperioden 1934-1992.

Desuden erindringsartikler fra "**Langs Fjord og Dam**" fra første årgang i 1994 til og med årgang 2021.

Listen er ajourført med nye udgivelser og med nogle ældre titler, som jeg er blevet opmærksom på efter publiceringen af tidligere udgaver.

De kursiverede indholdsnoter ved de enkelte titler er mine tilføjelser.

Hanne Lausten

Oktober 2021

Forsidebilledet

Gengivet med venlig tilladelse fra Mikael A. B. Skotting, <http://mikaelskotting.dk>

Indhold

1. Romaner	9
Bodelsen, Anders: Byen uden ildebrände	9
Bruhn, Christian Kirchhoff: Sørøverne fra Årøsund	9
Clausen, Jacob: Spor. At blive den, man er	9
Dahl, Ib Ivar: Per fra Årø. Flugten til Fyn	9
Engelbrechtsen, Svend: De kaldte ham Kedde	9
Erichsen, Erich: Hjemme igen. En Historie fra det forunderlige År	9
Jepsen, Erling: Hjemmefra	10
Jepsen, Erling: Skolekomedie	10
Jessen, Anna Elisabeth: Om hundrede år	10
Juhl, Kurt Haurvig: Da mørket kom.....	10
Juhl, Pernille: Dagmar & Johannes.....	10
Juhl, Pernille: Helenes befrielse	11
Juhl, Pernille: Marens vilje.....	11
Kaalø, Sten: Komedie i grænselandet.....	11
Leonhardt, Ellen: Røverne i Pamhule.....	11
Milton, Ingo: Den behøvlende svend.....	11
Munksgaard, Torben: Den perfekte mand - en selvbiografi	12
Nannberg, Elisabeth: Ungerne i Skibbrogade	12
Petersson, Bent: Ingen vej tilbage	12
Seeberg, Peter: En enkelt afbrydelse.	12
Spliedt, Manfred: Skelettet.....	12
Spliedt, Manfred: Soldaten fra Haderslev	12
Storm, Theodor: Festen på Haderslevhus og Dobbeltgængerens	12
Tauber, Lise: Stille kraft og virksom kærlighed.	13
2. Erindringer	14
Ammundsen, Esther: Fra 4. sal på Østerbro til Bispegården i Haderslev	14
Ammundsen, Esther: Glimt af livet i Haderslev bispegård	14
Amorsen, C.: Haderslevminder.....	14
Andersen, Edith Bergholt: Kroen i Halk og kredsen omkring den 1900-1960	14
Andersen, Holger: Erindringer fra min tyske skoletid i Haderslev	14
Andersen, Kaj Erik: Min familie var aktiv i afholdsbevægelsen i Haderslev	14

Andersen, Lisbeth Smedegaard: Skrædderen	15
Bach, Niels Petersen: Elev på Haderslev Lærerseminarium 1887-90	15
Baumann, Heinrich Johan: Minder fra Haderslev 1853 – 1858.	15
Bekker, Holger Carl: Erindringer fra min skoletid.....	15
Bendix, Carl: Erindringer 1862-1915.....	15
Berg, Mogens: Haderslev i 1960'erne.	16
Bock, Karl N.: Et menneskeliv: 1897, 1920, 1945, 1970, 1972.....	16
Bogut, Jutta: Laborantelev ved Levnedsmiddelkontrollen i 1961	16
Boisen, Eline: - men størst er kærligheden.....	16
Bonde, Holger: Kirstines Ynde.....	16
Bonnichsen, Hans Jørgen: De tavse danskere	16
Bork, Dagmar: Barn og ung i Haderslev 1934-1958.....	17
Brandt, Anna-Else: Haderslev frivillige Brandværn.....	17
Brandt, Anna-Else: Hanne fra æ Ringga'e	17
Bødiker, Alex: Fra prins til konge.....	17
Callø, P.A.: Hvorfor jeg kom på Haderslev Latinskole og hvorledes jeg kom derfra	17
Christensen, Erik: Barn og ung i Haderslev 1927-1946.....	18
Christensen, Erik: Min fars købmandsforretning på Sønderbro	18
Christensen, Olav: Erindringer fra barndom og ungdom	18
Christiansen, Birgit Barfod: Mit tabte paradis.....	18
Collin, Ionas: Haderslev og haderslevere for 40 år siden	18
Daugberg, Sven: Missionshotellet i Haderslev	18
Diemer, Arne: Erindringer fra min barndom	18
Eriksen, Svend Aage: Grin, gråd og tænders gnidsel.....	19
Eriksen, Svend Aage: I krigens tid	19
Faber, Ellen J.: Erindringer om Harmonien og gamle dage i Haderslev	19
Faber, Frederik: Mindernes besøg. Erindringer fra Haderslev	19
Fibiger, Johannes: Mit liv og levned	19
Fogt, Arne: Johannes Fogt og Shell-tanken på Teaterstien	20
Glahn, Torben: Fra amtmand William Walcker Stockfleths embedstid i Haderslev	20
Glahn, Torben: Uddrag af justitsrådinde Judithe Salicaths erindringer fra Sønderjylland.....	20
Gram, Gerda Lunn: 9. april 1940 i Haderslev.....	20
Hans, Annelise Wagner: En pige fra Slotsgade og Vestergade	20

Hansen, August: Oplevelser og indtryk under min skolevirksomhed i Haderslev .	20
Hansen, Helga: Minder fra Bohnfeldts Pensionat i Haderslev 1914-1920	21
Hansen, Svend Irgens: Journalist - fra Hækkerup til Haderslev.....	21
Henningsen, Lars N.: Hofjægermester Fritz Ræder	21
Henningsen, Aage Chr.: Skoleminder og andre minder fra 1. verdenskrig til foråret 1920.....	21
Henriksen, Dagmar: Søster Dagmar fortæller	21
Holm, Kjeld: Åbne døre.....	22
Hundrede års skoleminder	22
Hübbe, Christian: Erindringer I.....	22
Hübbe, Christian: Erindringer II	22
Hübbe, Christian: Erindringer III	22
Høier, Marius: Kontorlærling i korn- og foderstoffer	22
Iversen, Axel: Erindringer fra min drengetid i Haderslev 1917-1926.....	22
Iversen, Conrad: Min Barndom og første Ungdom	23
Jensen, Johannes: Elleve år i Haderslev.....	23
Jepsen, Ulrich Anton: Minder fra 1830'erne	23
Johansen, Jensenius: Oplevelser i Sønderjylland 1860-1871	23
Johnsen, Gunnar Dücker: De grønne spejderes orkester i Haderslev.....	23
Juhl, Kurt Haurvig: Haderslev - min barndoms by	24
Jørgensen, Per Schultz: Der hvor vi kommer fra	24
Jørgensen, Johannes: Det tabte Land.....	24
Kalsbøll, Axel: 90 år	24
Kernwein, A.: Min barndoms haver	24
Kjær, Peter: På Gammelting den 9. april 1940.....	25
Knudsen, Julie: Haderslev – min ungdomsby	25
Kristoffersen, Frode: Journalist i byen	25
Langkilde, Nina: Seminarieelev i Haderslev 1938-40.....	25
Lauring, Palle: Brydningstid.....	25
Lauritsen, V.S.: Erindringer	25
Lembcke, Edvard: Erindringer af mit liv optegnede for mine børn	26
Lembcke, Edvard: Erindringer af mit liv optegnede for mine børn	26
Ludvigsen, Viggo: Købmandsliv på Møllepladsen	26
Ludwig, Gerhard: Flygtning i Haderslev maj 1945	26
Maass, Johannes og Fritz: Røde Hjælp og tyske flygtninge.....	26

Madsen, Frauke: Min skoletid i Haderslev.....	26
Madsen, Harry Godtfred: Civil Beredskabs Udrykningskolonne i Haderslev.....	27
Marcussen, A. J.: Minder fra Haderslev 1863-64.	27
Martinusen, Kaj: Min deltagelse i modstandsbevægelsen i Haderslev 1943-45 ...	27
Meyer-Heiselberg, Richard: Haderslev-lægen Peter Meyer	27
Mortensen, Karl: Da skolen begyndte	27
Mosegaard, Hans: Grænsebarnet.....	28
Munksgaard, Torben: Den forsvundne tysker.....	28
Møller, Peter J.: Haderslevdreng mellem tysk og dansk	28
Mörck, Niels E.: Tilbageblik på firti arbejdsrige år	28
Nannberg, Elisabeth: Et landsbysamfund 1935-40.....	28
Nielsen, Betty: Skoleforhold i grænselandet	28
Nielsen, Ditlev: Som jeg så det	29
Norn, Mogens S.: Fra vor skoletid på Haderslev Katedralskole 1936-43	29
Norn, Mogens S.: Første mellem i Haderslev Katedralskole	29
Norn, Mogens S.: Vores 40-års studenterjubilæum.....	29
Nørgaard, Lars Peter: På det tyske gymnasium i Haderslev.....	29
Ottosen, M: Småerindringer fra de første år	29
Outzen, Nicolai: Kortfattet meddelelse om min virksomhed som købmand og borger til dato, først i Haderslev og senere her i Kolding.....	30
Pedersen, Birthe: Værsgo kom indenfor.....	30
Petersen, Carsten: Da vi gamle gik i skole	30
Petersen, Kaj Grøn: Livet er ikke kun portvin og småkager	30
Petersen, Aage Thade: Spredte indtryk fra min tyske skoletid i Haderslev	30
Rasmussen, Johannes: Det var en god tid.....	30
Rasmussen, Leif: Min barndoms landsby Sommersted	30
Rasmussen, Vagn: En glant barndom	31
Rasmussen, Vagn: Historier fra Ørbyhage.....	31
Reincke, H: Et lille tilbageblik.....	31
Reinmann, Willi: Uddrag af skatteinspektør W. Reinmanns dagbøger.....	31
Reinmann, Willi: Uddrag af skatteinspektør W. Reinmanns dagbøger.....	31
Reinmann, Willi: Uddrag af skatteinspektør W. Reinmanns dagbøger.....	32
Roos, Carl: Et maleri af Haderslev og dets mester Anton Edvard Kieldrup.....	32
Roos, Carl: Forberedelsens tid	32
Roos, Carl: Haderslevminder	32

Rosenlund, Erik: Fra brakvand til Kinabugten	32
Rudbeck, Frederik: Minder fra Haderslev i 1880'erne	33
Rühl, Rolf: Haderslev 1922-30 – mellem dansk og tysk	33
Sabroe, Axel: Hvorfor jeg stiftede Modersmaalet.....	33
Schlüter, Poul: Hertugbyen er smukkere end nogensinde	33
Schlüter, Poul: Sikken et liv.....	33
Schmidt, Birgit: Barndom i Bøndergårdene	33
Schmidt, Birgit: Barndom i Bøndergårdene	34
Schmidt, Kai Joel Palomäki: Købmandens finnedreng.....	34
Schmidt, Johs. A.: Minder fra Haderslev 1920-23.....	34
Schrøder, Anna: Annas dagbog 1944-45.....	34
Schrøder, J. A.: Minder fra Haderslev Creditbank	34
Seeberg, Grethe Skov: Det var en yndig tid på Haderslev Statsseminarium.....	34
Seidenfaden, Gerda: Et liv på Central Mejeriet i Haderslev.....	35
Seidenfaden, Gerda Julie: Krauses Hotel i Haderslev.....	35
Simonsen, Erik Efsen: Sygehuset under damkatastrofen	35
Skadhauge, Maren: Hjem til Danmark.....	35
Skadhauge, Maren: Hjem til Danmark.....	35
Skadhauge, Maren: I 25-aaret for Genforeningen.....	35
Skadhauge, Povl Wind: Rejsen til Haderslev og andre ture med toget.....	35
Skolefortællinger. Hertug Hans Skole 1910-2010	36
Skov, Gerda: Caltex Servicestation på Ny Erlevej.....	36
Skram, Erik: Hinsides Grænsen.....	36
Spliedt, Manfred: Sådan en dum knægt.....	36
Svensson, Bjørn: Bataljer - med bid og baggrund	36
Svensson, Kamma: Dengang skete der noget i den lille by	36
Svensson, Kamma: En sønderjysk familie	36
Sørensen, Gunnar: Drengår i Haderslev	37
Tauber, Erich: Brudstykker af en markedsrejse til Hadersleben i april 1821	37
Thomsen, Andreas: En "latinskoledreng" ser tilbage	37
Thorsen, Laurits: Drengår i landsbyen Flovt.....	37
Thyssen, Uffe Barsballe: Haderslev By og Omegns Realskole – den danske realskole	37
Tramsen, Andreas Efsen: Haderslev-minder og uddrag af Flensborg-breve	38
Tramsen, Helga: Minder fra afstemningsrejsen i februar 1920	38

Uldal, Olaf Lassen: Pedel på Haderslev Katedralskole 1949-80	38
Uldal, Olaf Lassen: På Gammelting den 9. april 1940	38
Wassner, Eduard: Købmand Eduard Wassners dagbog fra Haderslev 1854-59....	38
Wassner, Julius: Erindringer	39
Westergaard, Egon: Min barndomsveninde - Thora Hartwig	39
Wildfang, Johs.: Erindringer fra før og efter genforeningen	39
Zimmermann, Anne Sophie: Fattiggården i Haderslev	39
Zimmermann, Ferdinand: Fra genforeningstiden	39
3. Interviews.....	40
Andresen, Thyra: Erindringer fra Haderslev	40
Christensen, Lars: Erindringer.....	40
Dauer, Luise Sofie: Erindringer fra Haderslev	40
Gormsen, Jakobine: Erindringer fra Haderslev	40
Hjort, Christian Christensen: Erindringer fra Haderslev.....	40
Johnsen, Karin Cecilie: Erindringer fra Haderslev.....	40
Overbeck, Carl: Erindringer fra Haderslev	40
Thomsen, Niels Thorvald: Erindringer fra Haderslev.....	41
Torp, Holger: Erindringer fra Haderslev	41
Weitling, Ellen: Erindringer fra Haderslev	41

1. Romaner

Bodelsen, Anders: Byen uden ildebrande

Gyldendal, 1989. 140 sider

Kriminalroman. I de utrygge år midt i 1930'erne hærges en sydjysk købstad af en pyroman, og det lokale politi får hjælp af en københavnsk kriminalkommissær med meget utraditionelle arbejdsmetoder.

Romanen bygger på historien om værkfører ved Haderslev frivillige Brandværn August Biester, der viste sig at være ophavsmand til mange ildebrande i Haderslev. Handlingen foregår i 1937 - pyromanåret med 28 små og store påsatte brande.

Bruhn, Christian Kirchhoff: Sørøverne fra Årøsund

illustrationer: Gitte Linnemann

Algarve, 2002. 227 sider, illustreret

Børnebog. Pelle Hjulben vender hjem til Årøsund efter at have været væk i 30 år. Historien fortæller om hans tid hos Kaptajn Klo og hans fordrukne papegøje, om kampen mod en boligspekulant og andre underlige oplevelser.

Humoristisk eventyr om de vilde og modige børn fra havnekvarteret i Årøsund.

Clausen, Jacob: Spor. At blive den, man er

Nielsens 2013. 277 sider

Selvbiografisk roman der gennem små 40 år følger forfatteren (f. 1937) og hans vej fra bondesøn til forfatter. Samtidig beskrives udviklingen i det danske landbrug i en brydningstid.

*Jacob Clausen boede i Haderslev fra slut-60'erne, hvor han fra 1969-88 var folkeskolelærer og siden da var forfatter på fuld tid. På siderne 61, 92 og 132 har forfatteren refleksioner over to markante erindringssteder og en skulptur i **Damparken**. Han beskriver mindesmærkerne for damkatastrofen og de faldne dansksindede i 1. verdenskrig samt Gudmundsen-Holmgreens figurgruppe.*

Dahl, Ib Ivar: Per fra Årø. Flugten til Fyn

tegnet og fortalt af Ib Ivar Dahl

Delta, 1984. 40 sider, illustreret

Børnebog. Årø 1914 - Da Per fylder 10, skal han hjælpe sin far med at fiske. Han får brug for sin sejlkunnen, da familien støtter en slægtning i at flygte for at undgå tysk militærtjeneste.

Letlæselig børnebog.

Engelbrechtsen, Svend: De kaldte ham Kedde

Munksgaard, 1983. 115 sider

Vinter 1944 - 14-årige Erica, som bor i en købstad i Sønderjylland, forelsker sig i den noget ældre Kedde. Først langsomt bliver hun klar over, at Kedde er med i modstandsbevægelsen, og at hendes far er stikker.

*En kærlighedshistorie for unge som udspiller sig i Haderslev under besættelsen. Handlingen bygger på den autentiske historie om den 19-årige modstandsmand Erik Schlosser, der under flugtforsøg blev skudt ned af tyskerne i Nørregade den 13.12.44. Mindeplade for Erik Schlosser ses på muren **Nørregade 17**.*

Erichsen, Erich: Hjemme igen. En Historie fra det forunderlige År

H. Hagerups Forlag, 1921. 152 sider

Roman fra Sønderjylland fra tiden omkring genforeningen

Sommeren 1920 vender hovedpersonen Jørgen hjem til Haderslev efter femten år i udlandet. Romanen giver et indblik i den euforiske stemning, der hersker i byen op til Christian X's indtog den 10. juli. Jørgen oplever både kongens ridt over grænsen ved Frederikshøj og hans møde med den jævne Haderslevborger i Harmoniens have. Selve handlingen er en banal kærlighedshistorie, og bogen har først og fremmest interesse på grund af dens skildring af de glade genforeningsdage. Erich Erichsen kom i 1920 til Haderslev som politifuldmægtig, og det er tydeligt, at forfatteren bygger på egne oplevelser. Forfatteren var kendt for sine folkelige romaner, hvor denne er nummer 25 i rækken.

Jepsen, Erling: Hjemmefra

Familiehemmeligheder 2

Gyldendal, 2019. 256 sider

Året er 1972 og Erling flytter på kollegium for at gå på gymnasium i Haderslev. På egne ben er der mange nye sociale spilleregler at lære, hvis man vil være en del af fællesskabet. Pigerne lokker og nye venskaber etableres.

*Som sekstenårig flytter Erling fra sin dysfunktionelle familie i Gram og rykker ind på kollegiet på Moltrupvej. Romanen omhandler hans første halve år i 1.g på **Haderslev Katedralskole**. I en humoristisk sort tone beskrives mødet med klassekammerater og lærere garneret med en løgnehistorie eller to. Uden for skolen kommer Erling både til koncert i domkirken og til møde i SF Ungdom, hvor klassekampen og nej til EF er på tapetet.*

Jepsen, Erling: Skolekomedie

Familiehemmeligheder 3

Gyldendal, 2021. 279 sider

3. del af Erling Jepsens romanbiografi om opvæksten i Gram og ungdomslivet på kollegiet og gymnasiet i 1970'ernes Haderslev. En ægte Jepsen-bog fyldt med fantasi, hjerte, smerte og den altid underliggende humoristiske tone.

*Romanen er centreret om en skolekomedie på **Haderslev Katedralskole** i 1974. Her får hovedpersonen Allan alias Erling Jepsen sin uofficielle debut som dramatiker med opførelsen af stykket "Musik-pavillonen". Allan høster stor ros fra både publikum og de involverede lærere. Snart efter må Allan dog opgive at afslutte sin tid i Haderslev med en studenterhue. Fraværsprocenten var blevet for høj til at kunne gå op til den afsluttende eksamen.*

Jessen, Anna Elisabeth: Om hundrede år

En sønderjysk familiekrønike

Rosinante, 2019. 414 sider

En stor familiehistorie fortalt fra skiftende perspektiver i hundrede nedslag - et for hvert år fra 1914 til 2014.

*Udgangspunktet for de hundrede små historier er en eksisterende slægtsgård i **Hoptrup**, som bebos af forfatteren. På loftet finder hun gamle soldaterbreve sendt til og fra hendes oldefar og oldemor under 1. Verdenskrig, og med dem som inspiration får vi en familiehistorie set i sønderjysk perspektiv.*

Juhl, Kurt Haurvig: Da mørket kom

En historie fra den anden verdenskrig

Kirskovs Forlag, 1980. 117 sider

Danmarks besættelse 1940-45 som den blev oplevet af en dreng i en sønderjysk provinsby.

Børnebog for de 10-12årige. Handlingen udspiller sig i Haderslev under besættelsen og bygger på forfatterens egne barndomserindringer. Hvert kapitel indledes med et lille faktaafsnit.

Juhl, Pernille: Dagmar & Johannes

People's, 2021. 359 sider

Historisk trekantsdrama om Dagmar, der splittet mellem to mænd må kæmpe for kærligheden under første verdenskrig.

Haderslev spiller en meget lille rolle i romanen, som indledes med et ringriderstævne i Haderslev sommeren 1914, hvor tjenestepigen Dagmar møder den velhavende Erik. En bog om kærlighed i skyggen af første verdenskrig med vægt på hverdagslivet, og de afsavn ikke mindst den jævne sønderjyde led under.

Juhl, Pernille: Helenes befrielse

People'sPress, 2020. 310 sider

Andet bind i serien om den unge studine Helene, der aktivt deltager i modstandsbevægelsen, men kommer under anklage for at være stikker og må flygte fra det hele, før hun kan rense sit navn. For fans af hyggelige historiske romaner

Bogens omslag har Haderslev Dam og domkirken som baggrund for billede af hovedpersonen. I januar 1945 flygter Helene til Haderslev og flytter ind hos sin svigermor i Slagtergade. Hendes kæreste, som er vokset op i Haderslev, er mod sin vilje tysk soldat i Danmark. Problemet er, at hans mor ikke fik ændret sønnens statsborgerskab, da hun flyttede fra Flensborg til Haderslev i 1920.

Juhl, Pernille: Marens vilje

Juhls, 2018. 412 sider

Biografisk roman om Maren Sørensen (1882-1957), der uddanner sig til sygeplejerske og begynder sit virke i det dansk/tyske grænseland. Vi følger Maren gennem to verdenskrige, etableringen af Helsehjemmet og det utrættelige arbejde for det danske mindretal.

I romanen indgår en levende beskrivelse af Maren Sørensens virke som bestyrerinde af Børnenes Helsehjem ved Sønder Vilstrup Strand fra 1920 til 1946. Hendes sidste år tilbringer hun i Kelstrup, hvor det hus, hun lod opføre, i dag har adressen Maren Sørensens Vej 2.

Kaalø, Sten: Komædie i grænselandet

Et teaterstykke i to akter

Gyldendal, 1981. 103 sider

Herman Bang og Holger Drachmann, begge på flugt fra offentlighedens søgelys, mødes tilfældigt på et pensionat i Haderslev i 1906. Her indblandes de i personalets kærlighedsaffærer, der også har nationale overtoner.

Leonhardt, Ellen: Røverne i Pamhule

illustrationer: Stinne Tegllhus

Fremad, 1989. 149 sider, illustreret

I 1711 er 9-årige Gertrud sendt på flugt fra pesten i Slesvig-Holsten. Undervejs ad Hærvejen til bedstemoderens gods nær Haderslev fanges hun af røvere.

Børnebog for de 10-12-årige. Romanen foregår i Pamhule Skov syd for Haderslev under pesten i 1700-tallet.

Milton, Ingo:

Den behøvlende svend

Oskars fortælling fra lærling til mester

Tegner: Ingo Milton; forfatter: Ingo Milton; ide: Elsebeth Aasted Schanz

Gad i samarbejde med Den Gamle By, 2013. 47 sider, alle illustreret i farver

Tegneserie. Oskar fortæller sin egen historie, fra han starter som snedkerlærling, til han bliver håndværksmester i Haderslev. Han fortæller om fagets skikke, om at rejse som snedkersvend i Europa og om sin deltagelse i krigen 1848. Oskar fortæller også om, hvad der sker i 1856, da han bliver gift uden at vide det.

Munksgaard, Torben: Den perfekte mand - en selvbiografi

Lindhardt og Ringhof. 2009, 220 sider

Torben er så desperat efter at blive kæreste med Therese, så han følger hende i alt for at blive den perfekte mand.

I kapitlet "Haderslev, 1975-1994" kaster romanens hovedperson et selvironisk og sarkastisk blik på sin barndom og skoletid i Haderslev.

Nannberg, Elisabeth: Ungerne i Skibbrogade

illustrationer: Mikael A.B. Skotting

Gammelting, 1991. 132 sider, illustreret

*Mor Maren er sømandsenke og ene om at forsørge seks børn i en baggårdslejlighed i **Skibbrogade 29**. To af børnene har fortalt forfatteren om familiens hårde dagligdag i Haderslev i årene før og under 1. verdenskrig. Maren arbejdede på Mathias Hansens Tobaksfabrik og senere som fodermester i Halk.*

Petersson, Bent: Ingen vej tilbage

Bent Petersson, 1986. 171 sider

Selvbiografisk roman om forfatterens liv, fra han som 15-årig mister sin familie ved ulykken på Haderslev Dam i 1959, til han bliver direktør for et stort rejsebureau, med mange betragtninger over forholdene i rejsebureaubranchen.

*Heri side 19-54 kapitlet: 1959 Ulykken (**damkatastrofen**). Hovedpersonen Pauls oplevelser som passager på dambåden den 8.juli 1959, hvor han mister sine forældre og lillebror.*

Seeberg, Peter: En enkelt afbrydelse.

Noveller.

Ved Marianne Juhl. Gyldendal, 2001. 157 sider

Heri side 80-86: En enkelt afbrydelse.

*Peter Seeberg (1925-1999) voksede op i Skrydstrup som søn af lærer Christian Seeberg. I novellen skildrer han med stor indlevelse en aftentur i købmandens bil til **Kelstrup Strand**. Vi får en herlig beskrivelse af badning anno 1932 med omklædning i kabiner på badeanstaltens styltebroer. Kvinderne i tofarvede uldne badedragter og med svære gummihjelme på hovedet. Madkurven indtages ved et bord foran Sølysts glasveranda.*

Novellen er også optrykt i: Seeberg, Peter: Samlede noveller. Gyldendal, 2007. Side 816-821

Spliedt, Manfred: Skelettet

En roman fra det dansk-tyske grænseland

Vindrose, 1983. 175 sider

37 år efter mellemskoleeksamen i Sønderjylland 1945 mødes klassen, hvoraf de fleste er hjemmetyskere. Én mangler, og afdækningen af hans skæbne bliver beretningen om politiske og nationale sammenstød under og efter krigen.

En krimi med Haderslev som kulisse. Handlingen udspiller sig inden for det tyske mindretal.

Spliedt, Manfred: Soldaten fra Haderslev

En galgenhumoristisk historisk farce

Vindrose, 1992. 177 sider

Med baggrund i Haderslevs historie udspilles en komedie om krig, druk og hor.

Hovedpersonen, en hjemmetysk nazist, vender i maj 1945 hjem fra østfronten og opdager, at hans fødeby er sat tilbage til Tredivårskrigen dage.

Storm, Theodor: Festen på Haderslevhus og Dobbeltgængerens

oversat fra tysk af Peer Sibast
Melbyhus, 1983. 176 sider

To fortællinger.

Festen på Haderslevhus foregår i middelalderen og er en romantisk og blodrig kærlighedshistorie. Rammerne er borgen i Tørning og slottet Haderslevhus. Forfatteren beskriver levende såvel bygninger som livet inden for murene i de to slotte.

Tauber, Lise: Stille kraft og virksom kærlighed.

Historisk roman om Louise Tauber 2.6.1830 – 26.6.1908

Kahrius, 2018. 266 sider, illustreret.

I 1863 oprettede Louise Tauber en pigeskole i Haderslev, og romanen er en beretning om hendes virke som skolebestyrerinde indtil skolens lukning i 1888. Bogen er kronologisk opbygget med mange henvisninger til historiske begivenheder. Desuden gives et indblik i hverdagen for en dansk skole under preussisk opsyn. Indflettet i handlingen er indføjet biografiske oplysninger om Tauber-familiens medlemmer.

2. Erindringer

Ammundsen, Esther: Fra 4. sal på Østerbro til Bispegården i Haderslev

I: Da de var børn. Danske hjem 1900-1920, s. 22-40

redigeret af Margrethe Spies

Vinten, 1983. 166 sider, illustreret

*Da Esther Ammundsen (f. 1906) i 1923 er sytten år, bliver hendes far Ove Valdemar Ammundsen udnævnt til biskop i Haderslev. Med forældre og fem mindre søskende flytter hun ind i **den nybyggede bispegård på Ribe Landevej**. Hun fortæller om, hvordan hun som ung pige oplevede et Sønderjylland endnu stærkt præget af 56 års tysk styre, og om dagliglivet i den store moderne bispegård med badeværelse og tre toiletter.*

Ammundsen, Esther: Glimt af livet i Haderslev bispegård

I: Haderslev Stiftsbog, 1973, side 27-33, illustreret

*Overvejende en karakteristik af faderen Valdemar Ammundsen, som hans ældste datter beskriver som først og fremmest en forsoningsmand. I **bispegården (Ribe Landevej 37)** var gæstfriheden stor, og man gjorde en dyd af til selskaber at sætte folk sammen, som ellers ikke ville have mødtes.*

Amorsen, C.: Haderslevminder

Ved M. Favrholt

I: Haderslev-Samfundets årsskrift 1939, s. 38-42, illustreret

C. Amorsen, søn af konsul og bankdirektør for Haderslev Bank S. Th. Amorsen (1831-1916) giver her nogle glimt fra de tidlige barndomsår i 1860'erne. Første minde er Frederik den 7.s besøg i 1863. Dernæst berettes om hvordan børn kort efter 1864 delte sig efter sindelag og ikke længere kunne lege sammen. Han bliver elev på den danske realskole ledet af pastor Johansen. C. Amorsen bliver senere lektor i Ribe, hvor Magnus Favrholt bliver elev hos ham.

Andersen, Edith Bergholt: Kroen i Halk og kredsen omkring den 1900-1960

Historisk Samfund for Sønderjylland, 1978. 125 sider, 8 tavler

*Forfatterens bedstefar var den legendariske kromand Johannes Bergholt, der drev kroen i **Halk** fra 1900 til sin død i 1960. Vi får en levende beskrivelse af livet på kroen med dens mange særprægede gæster lige fra landstrygere til det bedre borgerskab. Landråd Dryander og den polske landarbejder var lige velsete gæster på kroen. Der berettes om skolegang i 30'erne, om naboer, højtider og fester i det lille landsbysamfund på Haderslev Næs.*

Andersen, Holger: Erindringer fra min tyske skoletid i Haderslev

I: Min skoletid. En række danske mænd og kvinder fortæller, s. 15-25

redigeret af Aage Heinberg

Thorkild Becks Forlag, 1954. 216 sider

*Holger Andersen mindes med glæde og taknemmelighed sin skoletid fra 1900-1908 på **Haderslebener Gelehrtenschule** – nu Haderslev Katedralskole. Han giver en levende beskrivelse af matematiklærer Hagge, latinlærer Carstens, græsklærer W. Lange og rektor Spanuth. Han betoner, at nationalpolitiske modsætninger spillede en meget lille rolle i hverdagen.*

Andersen, Kaj Erik: Min familie var aktiv i afholdsbevægelsen i Haderslev

I: Langs Fjord og Dam, 2015, s. 23-38, illustreret

Med udgangspunkt i sin egen familie får vi en del af afholdsbevægelsens historie i Haderslev. Forfatterens far var i mange år formand for IOGT-logen "Reform – Staa Fast", som fra 1929 havde sit eget hus i **Ny Allégade 15**. I starten af 1970'erne ophørte IOGT Haderslev, og huset blev hjemsted for FDF og FPF.

Andersen, Lisbeth Smedegaard: Skrædderen

En historie om 1800-tallet

Kristeligt Dagblad, 2011. 470 sider, illustreret i farver, med litteraturhenvisninger

Med udgangspunkt i forfatterens oldefar skræddermester Ulrik Ipsens (f. 1823) erindringer gives et billede af livet i København i anden halvdel af 1800-tallet, og man møder en række af tidens kendte kulturpersonligheder.

Heri side 55-111 kapitlerne: *Et håndværkerhjem i 1830'erne og Barndom og skolegang. Ulrik Ipsen (f. 1823) var forfatterens oldefar, der voksede op i **Slotsgade** Haderslev, hvor faderen havde et skrædderværksted. Fint tidsbillede med beskrivelse af skolegang i **Gl. Haderslev skole** og læretid på faderens værksted.*

Bach, Niels Petersen: Elev på Haderslev Lærerseminarium 1887-90

Ved A.B. Keck

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1984, s. 55-76, illustreret

Niels Petersen Bach (1868-1959) tog som dansksindet sønderjyde en tysk læreruddannelse på seminariet i Haderslev. Han indleder med at give en karakteristik af de syv lærere, der var tilknyttet seminariet med seminariedirektør Adolf Castens i spidsen. Vi får også et indblik i livet uden for murene med drikkegilder og sammenkomster med kortspil, tobaksrygning og overfladisk snak – aldrig drøftedes nationalitetskampen. Bach deltager i et møde på seminariet, hvor sprogforordningen 1888 bliver bekendtgjort. Han beskriver hvilket chok, det var for ham, at al undervisning nu skulle foregå på tysk med undtagelse af fire religionstimer.

Baumann, Heinrich Johan: Minder fra Haderslev 1853 – 1858.

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1965-66, s. 13-40, illustreret

Forfatteren (født 1839) blevet optaget på Haderslev Lærde Skole i 1853 og forlod skolen som student i 1858. Baumann var som mange af skolens elever ikke fra Haderslev, men boede privat først hos konrektor Manicus og til sidst hos købmand Hans Petersen Frey Sønderbro 8. Han fortæller om en fornøjelig og fri skolegang uden korporlige revselsler og med et meget ungt lærerkollegium. For ham var Edvard Lembckes timer i græsk og latin en ren fest. Baumann oplever flytningen til den nye skole i Gåskærgade, hvor klasseværelserne kun var halvt fyldt op, da elevtallet i de enkelte klasser sjældent oversteg et dusin. Uden for skoletiden var der talrige sociale sammenkomster bl.a. adskillige besøg hos familien Boisen i Vilstrup præstegård og hos pastor Marckmann i Hoptrup.

Bekker, Holger Carl: Erindringer fra min skoletid

I: Langs Fjord og Dam, 2004, s. 62-69, illustreret

Forfatterens (1909-1998) erindringer om sin skoletid i Haderslev - først i en tysk skole og siden, efter Sønderjyllands genforening med Danmark, i en dansk skole

Med baggrund i både tysk og dansk skolegang beskrives levende forskellen på pædagogikken og forholdet til eleverne.

Bendix, Carl: Erindringer 1862-1915.

Ved Lars N. Henningsen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1992, s. 41-52, illustreret

*Carl Bendix (1835-1921) slog sig ned som lysestøber i Haderslev 1862 og via hans dagbog får vi et interessant indblik i hans liv og virke i perioden fra 1862 til første verdenskrig. Han indrettede lysestøberi i svigerforældrenes ejendom **Gåskærgade 2**, men da brug af gas og*

petroleum vandt mere og mere indpas, blev det efterhånden en urentabel forretning. Han får da det slidsomme hverv som avisredaktør af først Haderslev Avis og siden af Haderslev Dagblad. Privat oplever ægteparret at miste tre af deres fire sønner, og da dagbogen slutter er den eneste tilbageblevne søn indkaldt og ved fronten i Rusland. Glædelige begivenheder som parrets sølvbryllup og guldbryllup indgår også i beretningen, hvor Carl Bendix gør meget ud af at beskrive gaverne, de modtog.

Berg, Mogens: Haderslev i 1960'erne.

En sang for en provinsby

I: Langs Fjord og Dam 2017-2018, s. 49-55, illustreret

Som medlem af FDF-orkestret oplever Mogens Berg (f. 1950) at marchere i gaderne med hornmusikken og ved højtiderne at spille salmer fra domkirkens top. Desuden beretter han om stor tilslutning til pigtråds- og jazzkoncerter på Harmonien. Artiklen slutter med at reflektere over de spændinger mellem dansk og tysk, der også var en del af virkeligheden i Haderslev i 1960'erne.

Bock, Karl N.: Et menneskeliv: 1897, 1920, 1945, 1970, 1972

Eget forlag, 1972. 206 sider.

Heri side 84-105: Adjunkt ved Haderslev Katedralskole 1932-1941

Dr. phil. Karl N. Bock medstifter og redaktør af Haderslev-Samfundets Årsskrift beretter om sine ni år i **Haderslev** fra 1932 til 1941. Han giver et billede af de nationale brydninger i byen og livet på skolen i 1930'erne. Vi får også en øjenvidneskildring af besættelsesmagtens indrykning i Haderslev 9. april 1940.

Bogut, Jutta: Laborantelev ved Levnedsmiddelkontrollen i 1961

I: Langs Fjord og Dam, 2011, s. 49-59, illustreret

Jutta Bogut giver en beskrivelse af arbejdsopgaverne i Levnedsmiddelkontrollen, som lå på **Jomfrustien 42**, hvor nu Superbrugsen har parkeringsplads.

Boisen, Eline: - men størst er kærligheden.

Eline Boisens erindringer fra midten af forrige århundrede

udgivet af Anna, Elin, Gudrun og Jutta Bojsen-Møller m. fl.

Gyldendal 1985. 9. oplag, 1988. 428 sider, 32 sider med tavler

På baggrund af Eline Boisens dagbogsoptegnelser og korrespondance skildres hendes barndom i Norge i tiden efter 1814, ungdom i Frederik VI's København og hendes liv som præstekone på landet med stort hushold, veninder, børnefødsler og dødsfald.

Heri side 277-307: De nationale brydninger i **Vilstrup** 1850-1853. Side 308-331: Familie og venner i Vilstrup 1853-1858. Eline Boisen skriver om livet som præstekone i Vilstrup, om sognet og dets overvejende tysksindede beboere og deraf affødte nationale spændinger. Hun giver en levende beskrivelse af et overdådigt bryllup med flere hundrede gæster for datteren Nanna.

Bonde, Holger: Kirstines Ynde

I: Langs Fjord og Dam, 1994, s. 9-17, illustreret

Erindringer fra livet på en gård i Erlev

Forfatterens far erhvervede Kirstines Ynde **Erlevvej 184** i 1903, og artiklen giver en beskrivelse af de mange gøremål på gården. Allerede i 1908 fik man eget vandværk ved hjælp af en hydraulisk vandvædder og vand fra Rikkens Kilde. På et tidspunkt havde gården også eget mejeri.

Bonnichsen, Hans Jørgen: De tavse danskere

I: Sønderjylland. Fortællinger fra grænselandet, side 297-311

Lindhardt og Ringhof, 2020. 332 sider, illustreret

Hans Jørgen Christian Bonnichsen (f. 1943) er opkaldt efter sine tre farbrødre, der alle døde som følge af Første Verdenskrig. Det er først og fremmest en beretning om en sønderjysk familie præget af landsdelens historie. Stort indtryk gør beretningen om onkel Gustav, der meldte sig som frivillig til SS og efter krigen blev dømt til døden for krigsforbrydelser. Bonnichsens barndomshjem var **Østergade 24**, hvor han voksede op i en dansksindet familie.

Bork, Dagmar: Barn og ung i Haderslev 1934-1958

redaktion: Karl Erik Olesen og Henrik Fangel. Gammelting, 1993. 120 sider, illustreret

Indhold: Familieliv. Skolegang på Sankt Severin 1940-45. Mellemskoletiden 1945-1950. Arbejde og uddannelse. Sygeplejeelev i 1950'erne.

Brandt, Anna-Else: Haderslev frivillige Brandværn

- set i bakspejlet af en forhenværende brandmands kone

I: Langs Fjord og Dam, 2009, s. 81-89, illustreret

Det frivillige brandværns historie fra dets oprettelse i 1882 til Falck overtog opgaven i 1962. Der fortælles om den store brand på Bryggeriet Fuglsang i 1933 og om værnets indsats som brandvagter. Særlig omtale får medvirken ved Det Jyske Ungskue, som fandt sted i Haderslev i 1955 og 1956.

Brandt, Anna-Else: Hanne fra æ Ringga'e

En beretning fra Haderslev

Redaktion: Karl Erik Olesen. Eget forlag, 1993. 26 sider. Erindringsserien, nr. 25

En beretning om Hanne Starke født 1893 som nr. ni ud af en søskendeflok på fjorten. Barndomshjemmet lå i Ringstrasse, nu **Laurids Skaus Gade**, hvor faderen havde snedkerværksted. Efter et års ophold på **husholdningsskolen på Lembckesvej** (Lembckesvej 2B) kommer hun i huset i Frankfurt og bliver der i tre år. Efter hjemkomsten til Haderslev bliver hun i 1920 gift med Frits Starke. Parret køber i 1923 som nogle af de første en kolonihave på **Borgmesterkobbelen**, hvor det hus, de senere bygger, får adressen **Lembckesvej 34**. Gennem deres historie får vi en interessant beskrivelse af områdets udvikling fra kolonihave til helårsbebyggelse i perioden fra 30'erne til et stykke op i halvtredserne. På sin 100 års fødselsdag fik Hanne Starke overrakt en guldnål fra Socialdemokratiet, da hun som den eneste i Danmark havde været medlem af partiet i 70 år.

Bødiker, Alex: Fra prins til konge

Et personligt strejftog gennem 1950'ernes og 1960'ernes Haderslev

I: Sønderjyske årbøger, 2008, s. 7-34

Alex Bødikers barndomshjem er **Lindedal 30**, byens grimme hus iflg. forfatteren. Lejligheden var lille med toilet på gangen og kun koldt vand, men trivslen var stor i Haderslevs eneste rigtige arbejdersgade. Alle daglige fornødenheder var at finde i gaden med bl.a. 2 købmænd, bager, slagter, ismejeri og herre- og damefrisør. Moderne bekvemmeligheder får familien i 1966 i **Dalgade 4**, og Alex oplevede et helt nyt miljø. **Louiseskolen** og **katedralskolen** får også et par ord med på vejen. Beat og rockens indtog Haderslev i 60'erne og 70'erne beskrives sammen med de to bands The Sparks og Reges, hvor Alex var trommeslager.

Callø, P.A.: Hvorfor jeg kom på Haderslev Latinskole og hvorledes jeg kom derfra

I: Haderslev-Samfundets årsskrift 1935, s. 24-32, illustreret

Direktør for Sønderjyllands Kreditforening Poul Anker Callø (1882-1960) fortæller her om de begivenheder i 1902, der førte til hans og Kresten Refslund Thomsens bortvisning fra katedralskolen. De to havde på en udflugt med nogle af deres tyske kammerater nægtet at råbe hurra for Bismarck vor velgører. Callø betoner dog, at nationale modsætninger ikke spillede nogen rolle i hans første år på skolen.

Christensen, Erik: Barn og ung i Haderslev 1927-1946

I: Langs Fjord og Dam, 2006, s. 25-40, illustreret

Forfatterens far havde købmandsbutik på **Sønderbro 23**, hvor familien boede ovenpå. Der fortælles om skolegang på **Hertug Hans Skole** med Signe Tørslef som overlærer og senere om tiden på **katedralskolen**. Erik Christensen krydrer beretningen med karakteristiske af lærere på de to skoler. Han blev student i 1946 og der gives et interessant indblik i problemerne med at finde lokaler til undervisning, efter Katedralskolen i 1943 var blevet beslaglagt af den tyske værnemagt.

Christensen, Erik: Min fars købmandsforretning på Sønderbro

I: Langs Fjord og Dam, 2002, s. 64-77, illustreret

Rammen er Christian J. Christensens købmandsbutik på **Sønderbro 23**, som blev drevet af forfatterens far fra 1933 til 1957. Artiklen fokuserer på datidens rige forretningsliv på Sønderbro med beskrivelse af de enkelte butikker og deres ejere.

Christensen, Olav: Erindringer fra barndom og ungdom

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1986, s. 21-42, illustreret

Tidligere socialinspektør Olav Christensen (1910-1986) beretter om livet som enebarn i en nøjsom arbejderfamilie fra 1910 til slut 30'erne. Hans fødehjem var **Ryes Mølle**, men familien flyttede en del gange, indtil den endte i **Gåskærgade 15**, hvor Olav også boede indtil sit giftermål i 1936. OC fortæller om oplevelser fra både tysk og dansk skolegang, hvor han især med glæde mindes sin dansklærer Johannes Reiff. Skolegangen afsluttes med realeksamen fra katedralskolen i 1927. Fra mellemskoletiden husker han især tre lærere med stor veneration nemlig klasselæreren frk. doktor (Hilda Petersen) og hans to historielærere Frederik Ascanius og Knud Olrik. Erindringerne afsluttes med, at Olav Christensen bliver antaget som elev i folkeregistret ved Haderslev Kommune.

Christiansen, Birgit Barfod: Mit tabte paradis

I: Langs Fjord og Dam, 2006, s. 90-95, illustreret

Erindringer fra Frøken Niensens Børnehaven på **Ny Allégade 28** i Haderslev i 1950'erne

Forfatterens glade minder fra Marie Niensens børnehaven med beskrivelse af husets og legepladsens indretning. Dagligdagen var præget af megen fri leg dog med særlige aktiviteter i forbindelse med jul og fastelavn. Portræt af Marie Nielsen og hendes pædagogik, som også kunne medføre afkøling i kulkælderen.

Collin, Ionas: Haderslev og hadersleverne for 40 år siden

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1938, s. 7-24, illustreret

Portræt af Haderslev i 1890'erne med vægt på Selskabet Harmonien som danskhedens højborg. Collin giver en karakteristisk af en lang række af datidens fremtrædende mænd så som P. Skau, Bukshave, Mussmann, Mariesminde, garvermester Blöcher og fysicus Madvig. Artiklen slutter med omtale af overpræsident Ernst v. Köllers besøg i Haderslev den 9. januar 1899. Ionas Collin (1877-1938) var ultrakonservativ og en ivrig fortaler for Danmark til Dannevirke.

Daugberg, Sven: Missionshotellet i Haderslev

I: Langs Fjord og Dam, 2016, s. 55-64, illustreret

Missionshotellet på **Jomfrustien 22** blev opført 1898-1900 lige over for den nye amtsbanegård. Bygherren var "Verein für Innere Mission in Nordschleswig", og hotellet spillede en central rolle i bispesningen af nødlidende under 1. verdenskrig. Fra 1943 havde SS sit hovedkvarter i bygningen. Forfatteren var 12 år, da forældrene overtog hotellet i 1961. Vi får en beskrivelse af at være barn på byens største hotel. Hotellet lukkede i 1978.

Diemer, Arne: Erindringer fra min barndom

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1991, s. 67-72, illustreret

*Arne Diemer (1910-2014) var søn af lektor på Haderslev Katedralskole Anders Diemer (1878-1946). Familien flyttede med en børneflokk på otte fra Stockholm til Haderslev i 1920, hvor deres hjem blev **Åbenråvej 49**. Vi får et indtryk af husets indretning, den store have og omgivelserne omkring Åbenråvej. Arne Diemer starter i 4. klasse på katedralskolen og slutter med realeksamen i 1927. Han mindes lærerne og blandt dem frk. doktor Hilda Petersen og hendes demonstration af trådløs telegrafi. Arne Diemer døde 103 år gammel i 2014 efter et liv som havebrugskonsulent og frugtavlser i Ore ved Stubbekøbing.*

Eriksen, Svend Aage: Grin, gråd og tænders gnidsel

I: Langs Fjord og Dam, 2006, s. 50-74, illustreret

*Barndomserindringer fra **Slotsgade** med afstikker til ferieminder på **Årø**.*

Eriksen, Svend Aage: I krigens tid

I: Langs Fjord og Dam, 2004, s. 79-91, illustreret

Forfatterens (f. 1930) erindringer om krigens tid i Haderslev; centralt står mindet om arrestationen af faderen, der var kommunist

*Svend Aage Eriksen fortæller om skolegang på den på det tidspunkt tyske **Louiseskole** og senere under besættelsen på **Frederiksskolen**. Forfatteren fortæller om problemer med at være dansk i en mere og mere nazificeret skole. Hjemmet var det nu nedrevne **Skolegade 6**, og man får et rørende indblik i en fattig arbejderfamilies levevilkår. Faderen var elektriker og forsørgede familien ved bl.a. at udleje støvsugere.*

Faber, Ellen J.: Erindringer om Harmonien og gamle dage i Haderslev

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1973-74, s. 45-53, illustreret

*Ellen Faber (1898-1985) havde sit barndomshjem i **Apotekergade 13** lige over for domkirken, hvor hun som datter af bygmester Paul J. Christiansen voksede op i en søskendeflok på 11. Hun beretter om livet i den store familie og husets indretning med kæmpekøkken, spisekammer på størrelse med en stue og et utal af værelser heraf et til sønnerne og et til døtrene. Foruden pige- og konehjælp var der også ansat en tysk guvernante til at lære børnene tysk, så de var rustet til tysk skolegang. Gennem hele sin barndom gik Ellens vej daglig forbi Harmonien til Fräulein Matzens børnehave i Skolegade og senere til Auguste Viktorias höhere Töchterschule. Hun beretter om byens mange originaler som forfatterinden Thora Hartvig og fru Magaard i Haus Hindenburg på Ribe Landevej.*

Faber, Frederik:

Mindernes besøg. Erindringer fra Haderslev

Lions Club, Haderslev, 1974. 110 sider, illustreret

*I en munter tone berettes om en barndom på **Jomfrustien** i starten af 1900-tallet. Frederik Faber fortæller om sin tid på **latinskolen (Johannæum)** med karakteristikker af skolens lærere bl.a. Lille Nis.*

Fibiger, Johannes: Mit liv og levned

Som jeg selv har forstaaet det.

Udgivet af Karl Gjellerup Gyldendal, 1898. 383 sider

Heri side 247-315 om Fibigers tid i Haderslev 1850-1859

Johannes Fibiger (1821-97) var teolog og kom til Haderslev i 1850 for at starte som lærer ved Haderslev Lærde Skole. Desuden blev han ansat som præst ved Hospitalskirken, hvor især sjælesorgen og kontakten med hospitalets kvindelige beboere betyder meget for ham. Der fortælles om selskabelighed og et rigt socialt liv med lærerkolleger og omegnens præster. Et afsnit vies hans kusine forfatteren Mathilde Fibiger med omtale af hendes brevroman Clara Raphael. Han fortæller om, hvordan han skaffer alterbilleder til de nye kirker i Ødis, Tyrstrup, Stenderup og Sommersted.

Fogt, Arne: Johannes Fogt og Shell-tanken på Teaterstien

I: Langs Fjord og Dam, 2004, s. 113-117, illustreret

Tankstationen på **Teaterstien**, Haderslev, 1950-ca. 1970

Beskrivelse af de mange arbejdsopgaver på en tankstation med vask, smøring og betjening af benzinkunder.

Glahn, Torben: Fra amtmand William Walcker Stockfleths embedstid i Haderslev

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1944, s. 17-26, illustreret

Heri s. 18-21: Nogle barndomserindringer fra Haderslev. Fortalt af fru Mathilde Stibolt, født Stockfleth.

William Stockfleth var amtmand i Haderslev fra 1850-64, og det er hans yngste datter Mathilde født 1852, der beretter om en barndom i amtsgården på Ribe Landevej. Højdepunktet for de to søstre er Frederik den Syvendes besøg i Haderslev i oktober 1863, hvor han og grevinde Danner overnatter på amtsgården. De får lov til at hilse på kongen, og som 91-årig husker hun stadig de ti retter, der blev serveret i den store sal. Februar 1864 er det slut med at være dansk embedsmand, og familien vender tilbage til København.

Glahn, Torben: Uddrag af justitsrådinde Judithe Salicaths erindringer fra Sønderjylland.

Indledning ved landsretssagfører V. Friderichsen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1945, s. 7-20, illustreret

Judithe Salicath (1837-1910) datter af sognepræst I Hoptrup Jørgen Marckmann. Gift 19 år gammel med advokat Carl Salicath fra Haderslev. Hun fortæller først om livet i præstegården i starten af 1850'erne, hvor mange prominente gæster var på besøg bl.a. Laurids Skau og Edvard Lembcke, som hun fortæller levende om. Efter giftermålet i 1846 bliver hun en del af borgerskabet i Haderslev, hvor hendes mand spillede en aktiv rolle som formand for den danske klub. Vi får også hendes beskrivelse af Frederik den syvendes besøg i Haderslev i 1863 med festen på Harmonien, hvor både danskere og tyskere deltog. Familien forlader Haderslev i 1872.

Gram, Gerda Lunn: 9. april 1940 i Haderslev

I: Langs Fjord og Dam, 2006, s. 75-78, illustreret

*Kampene og tabene ved **Sønderbro** om morgenen den 9. april. Artiklen afslører, at senere undersøgelser har vist, at projektilet der ramte menig 305 Hans Christian Hansen stammede fra et belgisk Mausergevær model 1889. Den type blev brugt under 1. verdenskrig, men blev ikke anvendt af den tyske besættelsesmagt.*

Hans, Annelise Wagner: En pige fra Slotsgade og Vestergade

redaktion: Bent Vedsted Rønne

Gammelting, 2000. 120 sider, illustreret

Forfatteren (f. 1938) beretter om sin barndom og familiens dagligdag fra 1940-1959 i Slotsgade og Vestergade i Haderslev.

*Opvækst i et arbejderhjem, først i **Slotsgade 9** og siden **Vestergade 33**. Forfatteren er den ældste i en søskendeflok på seks, og hun beretter levende om hjemmets indretning og husholdning med en dygtig og skrap hjemmegående mor. Faderen er som chauffør med ved anlæggelsen af Omkørselsvejen og før det ved minerydning i Østerskoven efter besættelsen. Som frivillig brandmand oplevede han damkatastrofen i 1959 på nærmeste hold.*

Hansen, August: Oplevelser og indtryk under min skolevirksomhed i Haderslev

Ved Henrik Fangel

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1990, s. 25-50, illustreret

Indledningen ved Henrik Fangel giver et overblik over det kommunale skolevæsen i Haderslev ved genforeningen. August Hansen (1870-1951) blev i 1920 ansat som overlærer ved Hertug Hans Skolen, men fik tilligemed den opgave at stå i spidsen for omstillingen fra tysk til dansk skole. Vi kommer ind i maskinrummet og får et indtryk af, hvilken kæmpe opgave, det var at tilpasse skolevæsenet til dansk lovgivning og dansk tradition. August Hansen gik på pension i 1935, men blev boende i Haderslev til sin død i 1951.

Hansen, Helga: Minder fra Bohnfeldts Pensionat i Haderslev 1914-1920

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1983, s. 39-48, illustreret

Pensionatet lå i **Slagtergade 5** og var blevet bygget i 1898 af Frederik Bohnfeldt – forfatterens bedstefar. Her boede Helga Hansen (f. i 1911) med sin mor og bror under Første Verdenskrig, mens faderen var indkaldt som tysk soldat. Det var en meget dansksindet familie, hvor Den blå sangbog og Højskolesangbogen altid lå fremme. Helga mindes Kindergarten i Skolegade og Victoria Schule i Laurids Skausgade. Hun erindrer med glæde ferieophold i Danmark, som der blev givet tilladelse til for børn fra danske hjem. Artiklen slutter med omtale af Hanne Jenssen – særdeles aktiv i det nationale og sociale arbejde under fremmedherredømmet. Hanne Jenssen boede sammen med sin veninde Cecilie Lund i Villa Vesta, **Sdr. Ottinggade 17**, hvor Helga ofte var på besøg i det smukke vestslesvigske hjem.

Hansen, Svend Irgens: Journalist - fra Hækkerup til Haderslev

Attika, 1999. 190 sider, illustreret

Journalisten Svend Irgens Hansens (f. 1911) erindringer fra sit journalistiske arbejde i udlandet og i Danmark. Blandt andet om 2. verdenskrig, Sovjetunionen og Sønderjylland

Heri side 162-190: Irgens Hansens beretning om tiden som chefredaktør for **Dannevirke-Hejmdal** og om fusionen med Jydske Tidende og til sidst med Vestkysten. Debatten i 1960'erne om placering af et syddansk universitet i Haderslev gennemgås.

Henningsen, Lars N.: Hofjægermester Fritz Ræder

– Min skoletid i Haderslev lærde skole 1858-61

I: Langs Fjord og Dam, 1994, s. 50-58, illustreret

Tolv år gammel blev Fritz Ræder optaget på Haderslev lærde skole, og han fortæller begejstret om **den nybyggede skole i Gåskærgade** (Gåskærgade 28) med dens mange fine faciliteter såsom bibliotek og naturhistoriske samlinger. Også lærerne med rektor Thrige i spidsen får et ord med på vejen. I skoletiden havde Ræder logi hos pastor Helweg i **Præstegade 14**.

Henningsen, Aage Chr.: Skoleminder og andre minder fra 1. verdenskrig til foråret 1920

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1967-68, s. 29-32

Forfatteren var på det sidste hold, der i 1920 fik en tysk realeksamen "Einjährige" fra latinskolen. Han beretter om klassehuer, som alle elever bar. Hvert klassetrin havde sin hue, og det var utænkeligt at gå barhovedet på gaden. Aage Henningsen oplever lærerne som loyale over for dansksindede elever, og i frikvartererne blev der talt lige så meget dansk som tysk. Ved feriens start fik alle et månedskort til "e Kleinbahn" Haderslev-Kjelstrup, som blev flittigt benyttet. Skolepenge blev betalt hvert kvartal, og i den anledning blev et klasseværelse brugt som kassererkontor.

Henriksen, Dagmar: Søster Dagmar fortæller

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1989, s. 27-34, illustreret

Søster Dagmar (1911-2008) blev i 1939 ansat som Haderslevs første sundhedsplejerske og sluttede efter 40 sit arbejde i 1979. Beretningen fokuserer især på de første år af hendes virke, hvor vi i glimt får et billede af levevilkår for især svagtstillede familier i 1940'ernes Haderslev. Gennem rørende beretninger fra søster Dagmars hjemmebesøg får man en klar fornemmelse af, hvor stor betydning hendes virke har haft for mangan en nybagt mor og hendes familie.

Holm, Kjeld: Åbne døre

Erindringer om mennesker jeg har mødt

Kristeligt Dagblad, 2010. 199 sider

Biskop i Århus, Kjeld Holms (f. 1945) erindringer om barndommen i Sønderjylland, studieårene i Århus, litteraturen, teologien og kristendommen samt ikke mindst om møder med mennesker, der åbnede deres døre for ham - fra landsbylæreren, fasteren og den udkårne til professoren, sognebarnet og politikerens.

*Et kapitel er helliget Kjeld Holms barndoms landsby **Diernæs**, hvor han voksede op som mejeribestyrerparrets eneste barn. Diernæs i 1950'erne beskrives som et lille samfund med store sociale forskelle, og hvor navnlig fodermesterfamiliernes vilkår vakte forfatterens sociale indignation. Der fortælles også om skolegang på **Realskolen og Katedralskolen**.*

Hundrede års skoleminder

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1965-66, s. 41-71

Skoleminderne dækker perioden 1861 til 1963 og er forfattet af Fr. Gottfriedsen, Henrik Lund, Maren Skadhauge, Gustav Tolderlund-Hansen, Gunnar Hansen, R. Meyer-Heiselberg, Peter Seeberg, Egon Hansen, Anker Lassen, M. Kloch, Ina Steincke og Henrik Fangel.

Hübbe, Christian: Erindringer I

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1953, s. 25-44, illustreret

*Bankdirektør Christian Hübbe (1868-1945) voksede op på **Møllepladsen 1**, hvor hans far var bagermester. I huset boede 16-17 mennesker, som ud over familie også talte personale i bageriet og i huset. Der fortælles om en travl hverdag, hvor børnene inddrages i arbejdet, så snart de er gamle nok. Skolegangen starter i Haderslev danske Realskole i Slagtergade, og varede indtil skolen blev lukket i 1881. Skoletiden sluttede på den tyske borgerskole, hvor der herskede hård disciplin i klasserne med 50-60 drenge.*

Hübbe, Christian: Erindringer II

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1954 s. 36-60, illustreret

I 2. del af Christian Hübbes erindringer berettes om tiden efter konfirmationen, hvor han starter som landvæsenselev på Hørregaard og siden på Olufskjær i Lunding. I 1886 bliver han mejerielev på det nye andelsmejeri Virkelyst i Aastrup. Senere uddanner han sig på Grüners Handelsakademi i København. Herefter følger ansættelser på kontorer både i Haderslev og Tyskland. I 1901 udnævnes han til direktør for Haderslev Bank.

Hübbe, Christian: Erindringer III

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1955 s. 25-42, illustreret

I 3. del af Christian Hübbes erindringer er fokus lagt på familielivet med hustru og en børneflokk på fem samt hans virke som bankdirektør for Haderslev Bank. Hans virke som bankdirektør strækker sig fra 1901-1938, og han regnes for fremmedherredømmets betydeligste danske finansmand.

Høier, Marius: Kontorlærling i korn- og foderstoffer

I: Sønderjyder siden Genforeningen, s. 130-137

Erindringer redigeret af Lars N. Henningsen og Niels H. Kragh-Nielsen
Historisk Samfund for Sønderjylland, 1995. 333 sider, illustreret

*Marius Høier, født i Kelstrup i 1920, fortæller om sin lærlingetid hos kornhandler **Nicolai Outzen i Storegade**.*

Iversen, Axel: Erindringer fra min drengetid i Haderslev 1917-1926

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift, 1987, s. 25-46, illustreret

Axel Iversen (f. 1912) vokser op i **Bispegade 8**, hvor moderen har slået sig ned som damefrisør. Der gives et fantastisk billede af livet i Haderslev, der beskrives som en grå, lidt trist og forsømt by, en naturlig følge af den lange krigstid. Vi bliver taget med på indkøb hos byens førende købmand J.P. Ørum på hjørnet af Gåskærgade og Nørregade og kigger også indenfor i damehatteforretningen MODES i Storegade. Vi får en herlig beskrivelse af skøjteløb på dammen, hvor man om søndagen kan opleve levende musik fra et lille orkester stående ude på isen. Om sommeren ture med æ Kleinbahn til Victoriabad, hvor forfatteren er så heldig et par gange at sidde i amtsbanernes flotte salonvogn, som skulle føre driftsbestyrer Dehlholm med familie standsmæssigt til Kelstrup. Axel Iversen starter i Friedrichschule i 1919 og slutter med realeksamen fra katedralskolen 1919.

Iversen, Conrad: Min Barndom og første Ungdom

I: Langs Fjord og Dam, 2004, s. 10-24, illustreret

Lærer og rektor Conrad Iversens (1833-1918) erindringer om tiden indtil 1857, bl.a. om treårskrigen og den dansk-tyske sprogkamp i Sønderjylland.

Barndomserindringer fra en lille gård i **Stevelt** i 1830'erne og 40'erne. Der fortælles om dagligliv og skolegang i den enklasede skole. Forfatteren fortsætter på latinskolen i Kolding og bliver i 1857 adjunkt ved **Haderslev Latinskole** indtil udvisning i 1864.

Jensen, Johannes: Elleve år i Haderslev

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1981, s. 15-40, illustreret

Fhv. overlærer Johannes Jensen (1909-2006) flytter i 1920 elleve år gammel med sin familie til Haderslev, hvor faderen var blevet ansat som stationsforstander for amtsbanerne. Han starter i 1. mellem på katedralskolen og beretter om første skoledag og oplevelser med lærere som Anker Jensen, lektor Ottesen, V. Lauritsen, frk. doktor m.fl. Hjemmet lå i **Dalgade 2**, hvor familien havde fået en af gadens fine funktionærboliger. Et stort afsnit vies til Johannes Jensens syv års oplevelser som gul spejder. Opholdet i Haderslev slutter med tre år (1928-1931) som elev på Haderslev Seminarium. Eftertanke er overskriften på sidste afsnit, og her sammenligner han sin egen privilegerede tilværelse med den jævndrende Peter J. Møller, hvis erindringer "Haderslevdreng mellem dansk og tysk" (1978) har gjort et stort indtryk på Johannes Jensen.

Jepsen, Ulrich Anton: Minder fra 1830'erne

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1957, s. 5-39, illustreret

Ulrich Anton Jepsens erindringer fra Haderslev i tiden omkring 1830 til omkring 1840 med introduktion og kommentarer ved Olav Christensen. Ulrich Jepsens far var skræddermester og havde værksted og bolig i **Slagtergade 54**. Beretningen rummer barndomserindringer med et særligt afsnit om skolegang i Gammel Haderslev, hvor undervisningssproget var dansk i modsætning til Vor Frue sogn. Der berettes om det holstenske lansenerregiment som et oplivende moment i byen, og vi får en indgående beskrivelse af krammarkedets livlige handel og alskens underholdning. Ulrich Jepsen, der var født i 1823, forlod byen som udlært skrædder i 1841 og blev siden skræddermester i København. Han døde år 1900.

Johansen, Jensenius: Oplevelser i Sønderjylland 1860-1871

Prior, 1899. 203 sider

Jensenius Johansen giver her en førstehåndsberetning fra Haderslev i årene før og efter 1864, og han giver et indblik i de nationale brydninger mellem dansk og tysk. Han fortæller om sit virke som **hospitalspræst ved Hertug Hans Hospital og lærer ved latinskolen**. Vi får historien om oprettelsen af den **dansksprogede realskole i Slagtergade 22**, hvor han var leder indtil sin udvisning i 1871.

Johnsen, Gunnar Dücker: De grønne spejderes orkester i Haderslev

Erindringer fra min tid som fløjtenist 1945 til 1956

Med et bidrag af **Egon Mårup**: Underjordisk undervisning på Katedralskolen
I: Langs Fjord og Dam, 2017-2018, s. 23-36, illustreret

*I en alder af 11 år blev forfatteren i 1945 optaget i de grønne spejderes orkester og han fortæller om optræden ved mange begivenheder i byen så som nytårsparader, gudstjenester i Gl. Haderslev Kirke, Skt. Hans bål på Galgebakken i Erlev og mange andre arrangementer. Fælles for dem alle var afgang fra **KFUM på Gammelting**.*

*I Egon Mårups bidrag fortælles om tiden under besættelsen, hvor orkestret havde øvelokaler i **katedralskolens kælder i Gåskærgade**. Han giver en detaljeret beskrivelse af repertoireet og det særlige nodesystem, de anvendte.*

Juhl, Kurt Haurvig: Haderslev - min barndoms by

redaktion: Bent Vedsted Rønne. Gammelting, 2005. 153 sider, illustreret

*Den produktive forfatter Kurt Haurvig Juhl beretter her om sin barndom og ungdom i Haderslev i 30'erne og 40'erne. Han boede forskellige steder, men lejligheden **Lindedal 32** beskrives som det vidunderligste sted beliggende i udkanten af byen med både forhaver og stor baghave. Forfatteren kommer i lære hos **købmand Dahl på Torvet**, og læseren får et indblik i vilkårene for lærlinge under og efter besættelsen.*

Jørgensen, Per Schultz: Der hvor vi kommer fra

Fortællinger rundt om Line og Frovin

Myrhus, i kommission hos Underskoven, 2012. 204 sider, illustreret

*En familiefortælling med tilknytning til **Årø**. Vi får en beskrivelse af Lines barndom på Årø fra omkring 1900 til genforeningen i 1920, og af hvordan alt ændres i det lille øsamfund, da 1. verdenskrig bryder ud.*

Jørgensen, Johannes: Det tabte Land

(Sønderjylland, Efteraar 1911)

Gyldendalske Boghandel, 1912. 60 sider

*Stemningsbillede tegnet af forfatteren Johannes Jørgensen, som på sin rundtur i Sønderjylland besøger **Haderslev i september 1911**. Han bor på **Harmonien** og mindes her Edvard Lembckes sang Vort modersmål er dejligt, som blev sunget for første gang i Harmoniens gamle have i 1859. Vi får en beskrivelse af et stort frimenighedsmøde på **Højskolehjemmet** med P.J. Refshauge, J.N.H. Skrumsager som deltagere. Inden afrejsen får han besøg af den 86-årige P. Skau "Laurids Skaus glade broder".*

Kalsbøll, Axel: 90 år

I Haderslev i de bevægede dage

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1982, s. 89-92, illustreret

Axel Kalsbøll (f. 1892) virkede som lærer på katedralskolen i ikke mindre end 46 år fra 1921 til 1967. De bevægede dage er tiden mellem våbenstilstandsdagen i november 1918 og afstemningsdagen den 10. februar 1920. Han beskriver den euforiske stemning i byen og de mange forberedelser op til selve afstemningen. Dagen efter afstemningen står Kalsbøll for at arrangere et optog gennem byen med 10.000 deltagere. Optøget slutter på pladsen foran kasernen, hvor professor Paul Verrier holdt en tale oppe fra et vindue i kasernen. Artiklen er et uddrag fra avisen Dannevirke 10.2.70.

Kernwein, A.: Min barndoms haver

I: Langs Fjord og Dam, 2004, s. 92-99, illustreret

Forfatterens erindringer om familiens haver i perioden 1923-1939

*Villa Frieda, **Lindevej 14** og **kolonihave ved Damstien**. Plan over haverne med angivelse af de mange afgrøder.*

Kjær, Peter: På Gammelting den 9. april 1940

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1985, s. 33-36, illustreret

Peter Kjær (f. 1892) var fra sin lejlighed på Gammelting øjenvidne til begivenhederne ved kasernen tidligt om morgenen den 9. april 1940. Fra sit spionspejl ser han tyske tanks åbne ild mod kasernen, og inden da har han hørt fra en højttalervogn: "Der er almindelig mobilisering. Alle civilpersoner skal straks forlade gaden." Han når også at se sagfører Vogelgesang hænge et naziflag ud fra sit kontorvindue på 1.sal, men også at det hurtigt forsvinder igen.

Knudsen, Julie: Haderslev – min ungdomsby

I: Langs Fjord og Dam, 2008, s. 81-95, illustreret

*I 1935, tretten år gammel, flytter Julie Knudsen med sin familie ind i førstesalslejligheden i **Ny Allégade 8**. Hun giver en levende beskrivelse af det sociale liv blandt det bedre borgerskab i Haderslev, som hun sammenligner med Matadors Korsbæk. Tiden på **katedralskolen** får også nogle ord med på vejen, ligesom vi får hendes oplevelse af 9. april set fra faderens kontor i Nørregade.*

Kristoffersen, Frode: Journalist i byen

- med unge Frode rundt i landet

Forum, 2001. 268 sider, illustreret

Forfatterens (f. 1931) erindringer om sin tid som skrivende journalist på dagblade i en række forskellige byer i Danmark fra 1948 til 1961.

*Heri side 48-63 Haaaasle – Haderslev. I sluthalvfemserne besøger Frode Kristoffersen Haderslev og mindes barndomsårene 1940-46, hvor han boede med sin familie på **Åbenråvej 29**. Han beretter om sin patruljefører Poul Schlüter, og ud for Ll. Klingbjerg 13 bliver han mindet om sin gamle ven Peter J. Møller. Han fortæller om, hvordan han og tre kammerater bliver inviteret op på en kampvogn af Montgomerys soldater og således er med til at befri Haderslev.*

Langkilde, Nina: Seminarieelev i Haderslev 1938-40

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1988, s. 39-52, illustreret

*Nina Langkilde flyttede i 1938 til Haderslev for at gå på seminariet. Hun fortæller om sine indtryk fra Haderslev i tiden op til besættelsen den 9. april 1940. Det første halvandet år er hun fuldtidspensionist hos familien Svensson i Villa Bakkely **Åstrupvej 41**, derefter bor hun til leje hos en tysksindet familie på Marielystvej. Om morgenen den 9. april oplever hun vejens tysk- og dansksindede beboeres forskelligartede reaktion på tyskernes ankomst til byen.*

Lauring, Palle: Brydningstid

Erindringer 1930-46

Gyldendal, 1992. 2. oplag, 1993. 315 sider, illustreret

Forfatteren og historikeren (f. 1909) beretter om seminarietiden i Haderslev, rejserne, familielivet, Sønderjylland efter genforeningen og giver et billede af livet som lærer på forskellige københavnske skoler samt om arbejdet med sine første romaner.

*Side 7-164 forfatterens **seminarietid i Haderslev 1930-35**.*

*Palle Laurings oplevelse af Haderslev by med dens blanding af tysk og dansk arkitektur og kultur ti år efter genforeningen. Beskrivelse af seminarieliv, elevhjemmet, lærere og medstuderende. I et kort afsnit fortælles om et to ugers praktikophold på **Årø**.*

Lauritsen, V.S.: Erindringer

Uddrag ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1975-77, s. 5-27, illustreret

Valdemar Sigfrigurd Lauritsen var inspektør på Haderslev Katedralskole fra 1920-1923, hvorefter han blev rektor i Herning og siden i Roskilde. Han beskriver de tre år i Haderslev som de sværeste, men også de rigeste i sit liv som lærer. Med jobbet fulgte forfremmelse til lektor

og en embedsbolig på Åbenråvej 12. Man får et klart billede af, hvor stor en opgave, det var, at omdanne en præjssisk skole med kadaverdisciplin til en mere humanistisk dansk skole. Helt uforberedt var Lauritsen på mødet med de mange elever, som havde mistet deres far i krigen. Det berørte ham dybt at se den uudslukkelige sorg i elevernes øjne. Især én kollega - Anders Diemer knytter han et særligt venskab til, og han slutter disse erindringer med en lang karakteristik af den noget kontroversielle ven.

Lembcke, Edvard: Erindringer af mit liv optegnede for mine børn

Ved Johannes Chr. Nielsen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1934, side 15-35, illustreret

Lembcke beretter her om de fjorten år 1850-1864, han virkede som konrektor ved Haderslev latinske skole. Han var således med til oprettelsen af en dansk lærer skole i den gamle latinske skolebygning i Smedegade, som han betegner som en gammel rønne. Han boede med sin familie i Jørgenslyst, et stateligt stråttækt hus med stor have og lysthus, hvor den kendte fædrelandssang "Vort Modersmål er dejligt" blev til. Huset lå, hvor nu **Aastrupvej 65A** ligger. Han slutter af med en herlig beskrivelse af Frederik den syvende og grevinde Danners besøg i 1863, som afsluttes med stort bal på Harmonien, hvor såvel dansk- som tysksindede svang sig i dansen. I 1864 blev Lembcke sammen med hele lærerkollegiet udvist, og han flyttede med sin kone og tre små drenge til København.

Lembcke, Edvard: Erindringer af mit liv optegnede for mine børn

Ved Johannes Chr. Nielsen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1935, side 35-47, illustreret

Artiklen rummer ikke mindre end femten karakteristiske af kolleger og andre fra Lembckes omgangskreds. Fyldige omtaler får rektor Thrige, Johannes Fibiger, Frede Boisen, Laurids Skau og Hans Krüger. Omtalerne er meget åbenhjertige, og Lembckes anti- og sympatier træder tydeligt frem.

Ludvigsen, Viggo: Købmandsliv på Møllepladsen

I: Langs Fjord og Dam, 2002, s. 78-100

Peter Ludvigsen (1879-1942) købmandsforretning i Haderslev

Viggo Ludvigsen født i 1915 beretter om tiden som kommis i Christiansfeld og rekruttiden på Haderslev Kaserne. Efter faderens død i 1942 overtager han forretningen på **Møllepladsen 2**.

Ludwig, Gerhard: Flygtning i Haderslev maj 1945

I: Langs Fjord og Dam, 2009, s. 7-13, illustreret

Fra maj til september 1945 opholdt forfatteren, der på det tidspunkt var 13 år gammel, sig sammen med sin mor og to søskende som tyske flygtninge i Haderslev. Han giver en overvejende positiv beskrivelse af sine oplevelser. En begivenhed står dog stærkt i Ludwigs erindring, nemlig hans deltagelse i lille Marlies Heinrichs begravelse. Et kors i natursten (nr. 100-99) med hendes navn, fødsels- og dødsår er et af mange blandt flygtningegravene på **Assistenskirkegården**.

Maass, Johannes og Fritz: Røde Hjælp og tyske flygtninge

I: Langs Fjord og Dam, 2011, s. 40-45, illustreret

Brødrene Johannes (f. 1927) og Fritz (f. 1916) beretter om deres aktive medvirken i hjælpen til tyske emigranter i årene inden besættelsen. De voksede op i et kommunistisk arbejderhjem, og i hjemmet **Gåskærgade 58** overnattede mange tyske flygtninge, før de fortsatte videre til andre steder i Danmark.

Madsen, Frauke: Min skoletid i Haderslev

I: Langs Fjord og Dam, 2004, s. 70-78, illustreret

Forfatteren (f. 1923), der var fra et tysksindet hjem, erindrer sin skoletid 1929-1942, bl.a. de dansk-tyske spændinger, der blev særligt udtalte efter Tysklands besættelse af Danmark.

*Frauke Madsen blev student fra **katedralskolen** i 1942, og hun fortæller om en alt andet end lykkelig gymnasietid. Som tysksindet blev hun af sine skolekammerater udsat for eksklusion og mobning.*

Madsen, Harry Godtfred: Civil Beredskabs Udrykningskolonne i Haderslev

I: Langs Fjord og Dam, 2010, s. 71-95, illustreret

*Forfatteren fortæller om sine oplevelser som tjenestegørende ved Civilforsvaret i Haderslev fra marts 1945 til 1946. Der var kaserne på **højskolehjemmet i Storegade** – det nuværende Hotel Norden. Husets indretning beskrives, og ikke mindst får vi et indblik i, hvordan alt foregik under streng militærisk disciplin. Der bliver dog alligevel tid til udgang og kærlighed. Efter befrielsen deltog Harry Madsen i mange vagt- og oprydningsopgaver bl.a. på Haderslev Kaserne. Han omtaler også RAF's angreb på en tysk kolonne på Aabenraavej 4. maj 1945.*

Marcussen, A. J.: Minder fra Haderslev 1863-64.

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1960, s. 13-40, illustreret

Fra 1860-64 var A.J. Marcussen i urmagerlære hos P.C. Winterberg i Storegade. Han beretter om stemningen i byen, hvor alle frygter krigens komme. Både danske og tyske troppers indtog i byen beskrives levende samt festivitassen omkring kong Frederik den syvendes og grevinde Danners besøg i byen i oktober 1863. Marcussen overværer også Laurids Skaus jordfæstelse på Gammel Haderslev Kirkegård maj 1864 overvåget af et kompagni østrigske soldater. Til slut fortælles om byens stolthed dampskibet Haderslev bygget på Wolfgang Petersens Jernstøberi på Naffet og søsat i 1861.

Martinusen, Kaj: Min deltagelse i modstandsbevægelsen i Haderslev 1943-45

En beretning af Kaj Martinusen 40 år efter

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1985, s. 37-62, illustreret

Indledning og noter ved Henrik Fangel. Beretningen er baseret på båndinterview med Kaj Martinusen (1923-2011), der fortæller om sine oplevelser som modstandsmand i Haderslev. I 1942 får KM ansættelse hos isenkræmmer Skaarenborg på Gravene og flytter til Haderslev fra Svendborg. Han deltager aktivt i jernbanesabotage ved Vojens og Sommersted og fungerer desuden som våben- og sprængstofinstruktør for andre grupper. Han oplever på første hånd tyskernes bombning af Hundevadts magasin i Bispegade 21.9.44. I januar 1945 må KM gå under jorden og kommer først tilbage til Haderslev den 8. maj, hvor han fortsætter arbejdet i modstandsbevægelsen – nu mere åbenlyst. Kaj Martinusen blev senere lærer på Haderslev Realskole, hvor han virkede indtil sin pensionering.

Meyer-Heiselberg, Richard: Haderslev-lægen Peter Meyer

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1984, s. 77-88, illustreret

*Med barnebarnet som pennefører får vi beretningen om Haderslevs legendariske læge Peter Meyer (1863-1935). Der gøres rede for hans virke som praktiserende læge, overlæge på byens sygehus og hans politiske engagement i borgerrepræsentationen og efter 1920 Haderslev byråd. Med Peter Meyers optegnelser fra 1919-1920 får vi hans oplevelse af overgangen fra tysk til dansk styre. Sine sidste år tilbragte han sammen med hustruen Helene i deres nybyggede hus på **Aastrupvej 25**.*

Mortensen, Karl: Da skolen begyndte

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1934, s. 7-14, illustreret

Haderslev Katedralskoles første rektor Karl Mortensen (1867-1942) beretter om overgangen til dansk skole i 1920. Der var bygningsmæssige vanskeligheder, hovedbygningen fra 1854 blev

betegnet som noget nær en ruin. Et meget uensartet elevmateriale og overgang til dansk skoleordning med fællesundervisning for drenge og piger og samlet skoletid var udfordringer for rektor og lærerkollegium. Der bliver gjort rede for den særlige tyske afviklings-afdeling med 106 elever i 1920.

Mosegaard, Hans: Grænsebarnet

En arbejders erindringer

Melbyhus, 1974. 99 sider, illustreret

Hans Mosegaard (født 1902) indleder sine erindringer med et kapitel om **barndommen i Haderslev** med en dansk far og en tysk mor, den kendte forfatter Anna Mosegaard. Begge forældre var aktive i den socialdemokratiske bevægelse, hvor moderen som den første kvinde blev valgt ind i den preussiske landdag i 1919. Han beretter om **skolegang på Seminarieskolen** med seminarieelever som undervisere. Han mindes den flotte nye gymnastiksal (**Turnhalle, Lembckesvej 4**) indviet i 1914, hvor der inde i salen på den ene endevæg med store bogstaver stod "Gedenk dass du ein Deutscher bist". Se Sønderjysk månedsskrift 1974 s. 41-49.

Munksgaard, Torben: Den forsvundne tysker

I: Sønderjylland. Fortællinger fra grænselandet, side 282-291

Lindhardt og Ringhof, 2020. 332 sider, illustreret

Torben Munksgaard (f.1975) voksede op i **Braineparken**, og et besøg i nutidens Haderslev får minderne frem. Han husker en teenagetid præget af tysk populærkultur takket være muligheden for at se tyske fjernsynsprogrammer. "Hvis man var ung i undergrunden, var man germanofil". Anledningen til besøget er et ønske om at opsøge en tysk feriekammerat, som skulle være flyttet til Haderslev.

Møller, Peter J.: Haderslevdreng mellem tysk og dansk

Historisk Samfund for Sønderjylland, 1978. 182 sider, 8 tavler

Erindringerne strækker sig fra 1. verdenskrig til Danmarks besættelse. Peter Møller (f. 1908) fortæller om en barndom i et dansksindet småkårshjem i en kælderlejlighed i **Lille Klingbjerg 13**, om at være arbejdsløs snedkersvend og om aktiv deltagelse i det socialdemokratiske ungdomsarbejde i Haderslev.

Mörck, Niels E.: Tilbageblik på firti arbejdsrige år

I: Langs Fjord og Dam, 2002, s. 59-63

Forfatterens (1864-1929) erindringer som kommunalrådsmedlem i Sønder Otting

Som ledende kraft i Haderslev Byggeselskab var Niels Mörck en af initiativtagerne til udbygningen af **Sdr. Otting** i årene op til første verdenskrig. Han var desuden med til at starte en **pølsefabrik ved Aarøsundvej** og var i 18 år kommunerådsmedlem. Der berettes om op- og nedture og om de følger, krigen og genforeningen fik for hans mange forretninger.

Nannberg, Elisabeth: Et landsbysamfund 1935-40.

Vonsbæk Sogn set fra Bæk. En beretning

Haderslev, Karl Erik Olesen, 1993. 33 blade, illustreret

Forfatteren er vokset op sammen med ni søskende på et **husmandsbrug i Bæk** tæt ved fjorden, og hun giver et detaljeret billede af årets gang i arbejde og fritid. Et kapitel er helliget skolegangen på **Vonsbæk skole** og en beskrivelse af undervisningen og skolens indretning. Desuden gives en generel beskrivelse af **Vonsbæk Sogn** i 30'erne.

Nielsen, Betty: Skoleforhold i grænselandet

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1969-72, s. 87-90

Betty Nielsen (født Davidsen) flytter i 1920 med sin familie til Haderslev, hvor faderen havde fået stilling som tingbogfører. Hun var da 10 år gammel, og efter et halvt år på realskolen hos

fru Tørsleff starter hun på katedralskolen. Hun mindes skoletiden med stor veneration og priser både kammeratskabet og lærerne. Med korte karakteristikker beskriver hun rektor Karl Mortensen, lektorerne Diemer og Reincke. Lektor Ottosen prises i høje toner for sin musikundervisning.

Nielsen, Ditlev: Som jeg så det

Sønderjyske erindringer

Ditlev Niensens Forlag 2016. 126 sider, illustreret

Side 97-114 omhandler forfatterens tid som dommerfuldmægtig i **Haderslev** 1966-1976.

Norn, Mogens S.: Fra vor skoletid på Haderslev Katedralskole 1936-43

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1982, s. 81-88, illustreret

Mogens Norn (f. 1925) har i anledning af sit 40 års studenterjubilæum fundet sine gamle dagbøger frem, og det er dem vi får et udpluk af her. Først gennemgår han lærerne med korte karakteristikker af bl.a. Valdemar Gamst, Henry W. Karlsson, Willy Buch, Frk. doktor (Hilda Petersen) og Anders Diemer. Glimt fra særlige begivenheder som skolekomedien i 1941 med Peter Seeberg i rollen som far i Leck Fischers "Jeg vil være en anden". Norn var, som han skriver, kun billetsælger. Artiklen slutter med oplevelser fra besættelsens første år med alsang på Damhalvøen, koncerter på Harmonien og afgang.

Norn, Mogens S.: Første mellem i Haderslev Katedralskole

- fra min dagbog for 50 år siden

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1986, s. 63-68, illustreret

Mogens S. Norn (f. 1925) fortæller med udgangspunkt i sine dagbogsoptegninger fra 1936-37 om sine først år i Haderslev. Barndomshjemmet lå på **Hiort Lorenzens Vej 19**, hvor faren, overlæge Norn, havde ladet opføre en flot villa med tårn med broren Viggo Norn som arkitekt. Dagbogen beretter mest om et drengeliv uden for skolen med ture i Østerskoven og Vesterskoven og den knapt så lystbetonede danseundervisning på Harmonien. Erindringerne slutter med årsprøven i 1. mellem.

Norn, Mogens S.: Vores 40-års studenterjubilæum

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1983, s. 70-76, illustreret

Årgang 1943 talte 36 studenter, og her 40 år senere er 21 mødt op for at fejre jubilæet. På holdet var også Peter Seeberg, som holder talen for jubilæarerne. Norn er ikke tilfreds med katedralskolens nye bygning og kalder den en intetsigende betonklods. Han noterer sig en by i forandring, hvor Slotsgadekvarteret er blevet mondænt og glæder sig over, at den gamle skole i Gåskærgade ligner sig selv.

Nørgaard, Lars Peter: På det tyske gymnasium i Haderslev

Ved Lars N. Henningsen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1978-79, s. 31-40, illustreret

Forfatteren var født i Nustrup i 1905 og blev i 1918 13 år gammel optaget på Johanneum – det tyske gymnasium i Haderslev. I skoleårene boede han på frøken Friis' pensionat, Jomfrustien 20. Han beretter om en ensom tid og en by præget af krig og knaphed på alt. Undervisningen foregik i en atmosfære af tvang og trusler, og der var ikke mange lærere, der var noget venligt ved. Skolen lukker som tysk skole den 14. juni 1920, og i oktober møder Lars Nørgaard igen i skolen, men nu på et dansk statsgymnasium.

Ottosen, M: Småerindringer fra de første år

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1936, s. 23-27, illustreret

Jeppé Marius Ottosen (1862-1936) blev som 58-årig en del af det nyansatte lærerkollegium på katedralskolen. Han var først og fremmest kendt som en elsket og fremragende musiklærer. I nogle rørende glimtvisse billeder giver han et billede af de udfordringer, lærerne stod over for i 1920.

Outzen, Nicolai: Kortfattet meddelelse om min virksomhed som købmand og borger til dato, først i Haderslev og senere her i Kolding

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1982, s. 5-14, illustreret

*Nicolai Outzen (1851-1920) nedskrev kort før sin død denne levnedbeskrivelse. Kun 14 år gammel starter han som lærling hos en kolonial- og produktforretning i Haderslev. I 1881 starter han en selvstændig forretning i **Storegade 80**, hvor han får en blomstrende forretning inden for smør, korn og foderstoffer. I 1898 bliver han udvist af Haderslev, men firmaet føres videre af sønnen Andreas Henrik Outzen. Nicolai Outzen bestred mange tillidsposter både i Haderslev og Kolding, hvortil han rykkede efter udvisningen.*

Pedersen, Birthe: Værsgo kom indenfor

Hansi fortæller om et langt liv på slægtsgården Brærå

Fotografer: Trine Kobborg, Kaj Frølund Vestergaard

Forlag: Johannes Kragh Carlsen; Birthe Pedersen, 2009. 353 sider, illustreret (nogle i farver)

Med litteraturhenvisninger

Johannes Kragh Carlsens (f. 1929) personlige beretning om slægten på **Brærå** og livet på gårdene i et lille lokalsamfund i Sønderjylland i 1930'erne og 1940'erne

Petersen, Carsten: Da vi gamle gik i skole

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1940, s. 7-18, illustreret

Carsten Petersen (1871-1943), forfatter og præst i Maugstrup, beretter om, hvordan det var for en sekstenårig dansktalende bondedreng fra Gallehus at komme på latinskolen i Gåskærgade. Det blev for ham en lykkelig og udbytterig tid under de to rektorer Peter Jessen og Adolf Ostendorf.

Petersen, Kaj Grøn: Livet er ikke kun portvin og småkager

- erindringer fra Haderslev 1950-2000

redaktion: Bent Vedsted Rønne. Gammelting, 2007. 111 sider, illustreret

*Kaj Grøn Petersen fortæller om en glad drengetid i 50'erne i det dengang børnerige kvarter omkring **Clausensvej og Christine Frederikke Vej**. Der berettes om et aktivt ungdomsliv med fodbold i HFK og som bokser i I.K. Semper. KGP beretter om faderens renseri Aladdin i **Storegade 33**, hvor han ofte hjalp til, og om sit arbejde som telefontekniker med afstikkere til Brasilien og Grønland.*

Petersen, Aage Thade: Spredte indtryk fra min tyske skoletid i Haderslev

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1952, s. 31-33, illustreret

Aage Thade Petersen (f.1906) var søn af præst ved Haderslev Frimenighed Hans Thade Petersen. Hans skoletid på katedralskolen faldt under første verdenskrig, og han beretter om hård disciplin, men også mange fridage hvad enten de skyldtes mangel på kul, fejring af sejre på slagmarken eller indsamling af blade til hestene ved fronten. Han husker tydeligt, da krigen var slut og det røde flag blev hejst over kasernen. På skolen oprettedes Schülerrat, som til en vis grad blev respekteret.

Rasmussen, Johannes: Det var en god tid

- om min tid på Haderslev Realskole

I: Langs Fjord og Dam, 2011, s. 65 - 72, illustreret

*Haderslev Realskole startede i 1944 som en filial af realskolen i Christiansfeld, og i 1945 blev Johannes Rasmussen ansat. Han fortæller levende om 37 års ansættelse på skolen (**Christiansfeldvej 20**) med vægt på den første pionertid.*

Rasmussen, Leif: Min barndoms landsby Sommersted

I: Langs Fjord og Dam, 2006, s. 41-49, illustreret

En fyldig beskrivelse af **Sommersted** i 30'erne, som med tre jernbanestationer og to holdepladser også blev kaldt "Det lille Berlin". Der fortælles om skole og erhvervsliv, ligesom nationale modsætninger og besættelsestiden berøres.

Rasmussen, Vagn: En glant barndom

Eget forlag, 1994. 188 sider, illustreret

Tidligere halbestyrer i Fjelstrup Vagn Rasmussen (1933-2018) beretter om sin barndom i husmandskolonien Kehlet (Keldet) i 30'erne og 40'erne. Han giver en interessant beskrivelse af statshusmandsbrugets indretning og arbejdet både ude og inde. I afsnittet "Hvad lavede mor?" får man indblik i en husmandskones slidsomme arbejde. I en munter tone fortæller forfatteren om sine to store fritidsinteresser FDF og håndbold.

Rasmussen, Vagn: Historier fra Ørbyhage

Af Vagn Rasmussen og Villy Staub. Med bidrag af Helge Bjerre m.fl. Forlaget Gammelting, 1998. 91 sider, illustreret.

Heri s. 77-83: **Staub, Villy: Barn og ung på Ørbyhage 1930-45**

Villy Staub voksede op ejendommen Jørnhave på 7 ha. Yndlingslegepladsen var Lillebælt og stranden, hvorfra der kunne fanges både rejer og ål. Der berettes om skolegang hos den utroligt vellidte lærer Jessen, hvor svømmeundervisning og en skolehave også var en del af undervisningen. Det var også en barndom præget af mange pligter i et landbrug, hvor det meste stadig skulle udføres med håndkraft.

Heri s. 84-87: **Raun, Aase: Barn og ung på Ørbyhage 1953-65**

Aase Rauns forældre overtog en ejendom med tilhørende købmandsbutik på Ørbyhage i 1947. Forfatteren er født i 1953 og voksede op i en søskendeflok på fire. Hun fortæller om en hverdag med arbejde både i marken og bag disken i butikken. Skolegangen i Ørby Skole får også nogle ord med på vejen.

Reincke, H: Et lille tilbageblik

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1935, s. 55-59, illustreret

H. Reincke (1867-1950) var lektor på Haderslev Katedralskole fra 1920-1932. Hans fag var tysk, historie og latin. Han beskriver den særlige stemning og samfølelse, der herskede i det meget blandede lærerkollegium, der i 1920 fik til opgave at opbygge et dansk gymnasium.

Reinmann, Willi: Uddrag af skatteinspektør W. Reinmanns dagbøger

1. del 1923-28. Ved Olav Christensen og Henrik Fangel

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1981, s. 41-68, illustreret

Willi Reinmann (født 1891) kom fra Thüringen og blev i 1913 ansat ved magistraten i Haderslev. Han beholdt sin stilling efter genforeningen og fik titel af skattesekretær senere skatteinspektør. Lige indtil 1965 førte han hver eneste dag en dagbog på dansk i en lille blokkalender. De kortfattede dagbogsoptegninger giver en masse værdifulde oplysninger om forholdene i byen og dens borgere i 1920'erne. Vi får indblik i ligningskommissionens arbejde, de politiske forhold og byens økonomi. Den store arbejdsløshed og den katastrofale boligmangel berører han flere gange. I ikke særligt positive vendinger omtales borgmester Thulstrup og kommunaldirektør Melander. Til de daglige notater hører også små bemærkninger om datteren Karen og husassistentens duelighed. Han er en flittig biograf- og teatergænger ligesom mange måltider indtages på byens restauranter. Med Peder Gram som arkitekt byggede Reinmann i 1927 hus på **Olaf Ryes Vej 1**. Artiklen indledes med en introduktion til de politiske og økonomiske forhold i 1920'ernes Haderslev og afsluttes med et fyldigt noteapparat.

Reinmann, Willi: Uddrag af skatteinspektør W. Reinmanns dagbøger

2. del 1929-32. Ved Olav Christensen og Henrik Fangel

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1982, s. 31-66, illustreret

Fortsættelse fra årsskriftet 1981 af Willi Reinmanns dagbøger nu dækkende perioden 1929-32. Et gennemgående tema er den økonomiske krise og dens følger for byens borgere. Reinmann giver også udtryk for stor utilfredshed med borgmester Thulstrups indblanding i ligningsarbejdet og kommunaldirektør Melanders overvågning af hans arbejde. Vi får også stort og småt fra livet uden for rådhuset så som den første talefilm i Kino, ture med amtsbanen til Kelstrup Strand og ikke mindst Reinmanns 40-års fødselsdag med fest på Krauses Hotel. Artiklen indledes med en introduktion til de politiske og økonomiske forhold i perioden og afsluttes med et fyldigt noteapparat.

Reinmann, Willi: Uddrag af skatteinspektør W. Reinmanns dagbøger

3. del 1933-35. Ved Henrik Fangel

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1984, s. 89-128, illustreret

Dagbogsoptegnelserne her er en fortsættelse fra årsskriftet 1981 og 82 nu dækkende perioden 1933-35. Igen får vi et indblik i ligningsarbejdet og Reinmanns samarbejde med borgmester Thulstrup, som ikke altid forløber gnidningsfrit. Han kommenterer også Hitlers magtovertagelse og forholdene i Tyskland. Børnelammelsesepidemien med lukkede skoler og overfyldte sygehuse fylder meget i optegnelserne fra 1934. Artiklen indledes med en introduktion til de politiske og økonomiske forhold i 30'ernes Haderslev og afsluttes med et fyldigt noteapparat.

Roos, Carl: Et maleri af Haderslev og dets mester Anton Edvard Kieldrup

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1943, s. 7-23, illustreret

Anton Edvard Kieldrup (1827-1869) var født i Haderslev og uddannet malersvend, inden han videreuddannede sig på Kunstakademiet i København. Med artiklen følger en farvereproduktion af Billede af Haderslev 1859, et maleri Roos giver en grundig analyse af (s. 21-23). Haderslevpræsten Hans Friedrich Helweg fik det som gave fra menigheden, da han måtte forlade byen i 1864.

Roos, Carl: Forberedelsens tid

Livserindringer. Bind 1

Gad, 1959. 284 sider

Heri side 7-53: Min sønderjydske barndom. Købmandsgården i Haderslev – Min tantes gård på landet (*Hammelev*).

*Carl Roos, født i Haderslev 1884 og senere professor i tysk sprog og litteratur, fortæller om livet i en købmandsgård **Storegade 35** (nu nedrevet). Her voksede han op, indtil han som otteårig efter faderens død flyttede med moderen til Fredericia.*

Roos, Carl: Haderslevminder

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1955, s. 9-24, illustreret

*Carl Roos (1884-1962) professor ved Københavns Universitet i sprog og litteratur beretter om sin tidlige barndom i **købmandsgården Storegade 35** (nu nedrevet). Faderen Nis Andreasen Roos var vokset op på Bjerningroi i Bjerning sogn og etablerede sig som købmand i 1863. I 1892, da Carl Roos kun er otte år gammel, dør faderen, og han flytter med sin mor til Fredericia.*

Rosenlund, Erik: Fra brakvand til Kinabugten

Erindringsbilleder fra Slotsgrunden og havnen i 1920'erne og 1930'erne

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1985, s. 23-32, illustreret

Erik Rosenlund (f. 1922) beretter om sit gensyn med barndommens gader. I Slotsgade glæder han sig over byfornyelserne og mindes trediveernes Slotsgade, som bygningsmæssigt ikke var noget opløftende syn. Han mindes en havn med masser af aktivitet og anløb af smækker og joller, men også store skibe fra eksotiske egne, men ser nu en havn på aftægt. I

Hansborggade var skibsreder Clausen nærmeste nabo og sønnen Carl Christian var hans bedste kammerat. Han slutter med at opridse rederiet Clausens udvikling fra turistsejlad på en lille dansk fjord over kreaturtransport til Tyskland under første verdenskrig til aktiviteter i Østen.

Rudbeck, Frederik: Minder fra Haderslev i 1880'erne

Ved Henrik Fangel

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1991, s. 25-42, illustreret

Frederik Rudbeck (1881-1939) beretter om sine tidlige drengeår i kvarteret omkring Sønderbro med Slotsvandmøllen og Møllepladsen, men også fjernere dele af byen skildres bl.a. skolevejen over torvet til drengeskolen Friedrichsschule i Nørregade 41. Han fortæller om de folk, der boede i husene langs gaderne, og i erindringerne optræder på den måde et stort galleri af byens borgere. I 1889 bliver hans far, der var gæstgiver på Mørcks gæstgiveri på Sønderbro 2, udvist af Nordslesvig, og familien rykker til Schlesien. Frederik Rudbeck flytter som førtidspensionist tilbage til Haderslev i 1927. Af ukendte årsager bliver han i 1939 arresteret og havner i koncentrationslejren Oranienburg, hvor han dør samme år.

Rühl, Rolf: Haderslev 1922-30 – mellem dansk og tysk

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1990, s. 65-68, illustreret

Rolf Rühl (f.1912) boede sammen med sin bror og mor på **Jomfrustien 36** i otte år fra 1922-30. Moderen var enke og klarede sig ved at udleje tre af lejlighedens fem værelser. Begge brødre gik først et år på Friedrichsschule og derefter på katedralskolen, hvor de blev studenter i 1930. Ved sit 60 års studenterjubilæum mindes han årene i Haderslev, og med små episoder fortæller han om oplevelser med frk. dr. Petersen og lektorerne Diemer og Ottosen.

Sabroe, Axel: Hvorfor jeg stiftede Modersmaalet

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1982, s. 17-30, illustreret

Axel Sabroe (1861-1935) gør her rede for sine bevæggrunde til at stifte avisen Modersmaalet i 1882. Som aktiv deltager i den nationale kamp var det ham magtpåliggende, at avisen var talerør for både tilhængere og modstandere af protestpolitikken.

Schlüter, Poul: Hertugbyen er smukkere end nogensinde

Gensyn med min barndomsby

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1980, s. 57-59, illustreret

Tidligere statsminister Poul Schlüter (født 1929) beretter i en munter tone om et gensyn med Haderslev i 1979. Han voksede op på Slotsgrunden, hvor forældrene drev en lille engrosforretning. Schlüter blev student i 1948 og beskriver katedralskolens lærerne som festlige personligheder, som eleverne elskede. Barndomsbyen er for ham smukkere end nogensinde.

Schlüter, Poul: Sikken et liv

Aschehoug, 1999. 300 sider, tavler (nogle i farver)

Den tidligere statsminister (f. 1929) beretter såvel om sit private liv fra barne- og ungdomsårene i Tønder og Haderslev over studieårene i Århus og København, de private sorger og glæder, som om sit politiske liv: de 35 år som folkevalgt, de 20 år som formand for Det Konservative Folkeparti, og om de over ti år som statsminister, herunder forholdet til ministerkollegaerne og Tamilsagen.

I første kapitel fortæller Poul Schlüter om en tryk og munter **barne- og ungdomstid i Haderslev** i årene 1936-1948. Med sin far ved hånden oplever han som syvårig tyske soldater marchere gennem Nørregade. Han fortæller om et aktivt liv som spejderleder, idrætsmand og ikke mindst om sit engagement i Konservativ Ungdom. Schlüter har også øje for Haderslevs sociale lagdeling, og for ham kunne Lise Nørgaard lige så godt have brugt Haderslev som model for Matadors Korsbæk.

Schmidt, Birgit: Barndom i Bøndergårdene

Min fars fortællinger

I: Langs Fjord og Dam, 2017-2018, s. 37-48, illustreret

Forfatteren gengiver i jegform, hvad hun husker, hendes far Erik Schmidt (født i 1910) fortalte om sin barndom i **Bøndergårdene nr. 31 og 35**. En blanding af fakta og fiktion.

Schmidt, Birgit: Barndom i Bøndergårdene

Min fars fortællinger – del 2

I: Langs Fjord og Dam 2019, s. 69-82, illustreret

Denne samling fortællinger med udgangspunkt i **Bøndergårdene nr. 31 og 35** er en fortsættelse og afslutning af historierne med samme titel i årgang 2017-2018.

Schmidt, Kai Joel Palomäki: Købmandens finnedreng

Gammelting, 2012. 91 sider, illustreret (nogle i farver)

Juni 1942 ankommer forfatteren som otteårig sammen med 14 andre finnebørn til **Hoptrup**. Han bliver plejebarn hos købmand Schmidt, og der fortælles om en særdeles vellykket integration i det lille landsbysamfund. Vi får også historien om den meget afholdte lærerinde Martha Uldall Jessen, og hvorfor hun fik tilnavnet Revolver-Martha. Kai Schmidt bliver uddannet lærer på Haderslev Statsseminarium og får en lang karriere som viceskoleinspektør på Sct. Severin Skole.

Schmidt, Johs. A.: Minder fra Haderslev 1920-23

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1987, s. 57-64, illustreret

I 1920 starter Johs. Schmidt (f. 1905) som klassisk sproglig elev på Haderslev Katedralskole. Som tilflytter fra Åbenrå oplever han Haderslev som meget flottere og fornemmere end hjembyen. Skoletiden bliver for ham en lykkelig tid, selvom det var noget af en revolution at skulle gå i skole sammen med piger. Af lærere mindes han med taknemmelighed latinlæreren C.F. Moth og rektor Karl Mortensen, der var de fem klassikers dansklærer. Et efterskrift fortæller om et kært øje, nemlig en kommenteret udgave af Horats, besørget af ingen mindre end Edvard Lembecke.

Schrøder, Anna: Annas dagbog 1944-45

I: Langs Fjord og Dam 2021, s. 29-48, illustreret.

Dagbogen er skrevet til Anna Schrøders ældste søn, der med sin familie bor i Chicago, og som hun på grund af krigen ikke kan brevveksle med. Den dækker perioden fra 26.11.44 til 26.5.45. Anna Schrøder (1878-1950), der tidligt har mistet sin mand, bor på **Torvet 4**. Hun tilhører det bedre borgerskab og beretter om mange besøg hos især fruene Orbesen, Hundevadt, Schaumann og fru Vald. Schmidt. Der berettes om ankomst af tyskere, der skal bygge fæstninger (pansergrave) rundt om hele byen, forkomne tyske flygtninge, der indkvarteres hos tyske familier. Hendes store frygt er, at Haderslev skal ende med at blive krigsskueplads, sker det, skal hun evakueres til Øsby. Befrielsen opleves med mange gæster i huset på Torvet.

Schrøder, J. A.: Minder fra Haderslev Creditbank

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1985, s. 20-22, illustreret

Forfatterens far Karl Schrøder var bankbud i Haderslev Creditbank fra 1942-71. I disse kortfattede andenhåndsindtryk gives i glimt karakteristik af bankens personale gennem årene. Banken holdt oprindeligt til i **Nørregade 31**, men blev i 1985 fusioneret med Danske Bank.

Seeberg, Grethe Skov: Det var en yndig tid på Haderslev Statsseminarium

I: Langs Fjord og Dam, 2006, s. 79-89, illustreret

En beskrivelse af undervisningen på **seminariet i 60'erne**. Karakteristik af lærere som f.eks. Poul Dueholm, Axel Nielsen, Palle Nielsen, Folmer Lund, H.V. Gregersen m.fl.

Seidenfaden, Gerda: Et liv på Central Mejeriet i Haderslev

I: Langs Fjord og Dam, 2002, s. 117-120

*Fra 1937 til 1941 var Knud Seidenfaden forpagter af det privatejede Central Mejeri i **Storegade 35**. Hans kone Gerda fortæller om mejeriets indretning og dagligdag. Da ægteparret genser stedet i 1970'erne, er alt revet ned for at give plads til den nye Bredgade.*

Seidenfaden, Gerda Julie: Krauses Hotel i Haderslev

I: Langs Fjord og Dam, 1998, s. 52-69, illustreret

*Gerda Julie Seidenfaden (født Krause i 1918), var eneste barn af Johan Chr. Og Ella Krause. Forældrene drev det nu nedrevne Krauses Hotel **Sønderbro 2** på hjørnet af Sønderbro og den senere Ny Erlevvej. Der fortælles om dagligdagen på et stort hotel med mange både overnattende og spisende gæster. Æ Kleinbahn mod Vojens passerede lige forbi hotellet, og fra 1899 til 1906 fungerede hotellet også som **Bahnhof Süderbrücke**.*

Simonsen, Erik Efsen: Sygehuset under damkatastrofen

I: Langs Fjord og Dam, 2000, s. 66-70, illustreret

Sommeren 1959 var senere overlæge Erik Simonsen studentervikar på Haderslev Amts Sygehus og på vagt den 8.7 1959 - datoen for damkatastrofen. Han beskriver den knugende stemning, der bredte sig overalt på sygehuset, efterhånden som de forbrændte og døde passagerer fra båden kom ind. Han slutter af med en hård kritik af BT's og Ekstrabladets dækning af katastrofen.

Skadhauge, Maren: Hjem til Danmark

En sønderjydske skolepige oplever verdenskrigen og genforeningen
Nyt Bogforlag, 1939. 158 s.

En julidag i 1914 er otteårige Karen på vej hjem fra byens højere pigeskole, hvor hun går i 2. klasse. Vi er i en by i Nordslesvig, og vi følger Karen og hendes familie under 1. verdenskrig, hvor faderen er indkaldt, og moderen og børnene må klare sig under svære vilkår. Bogen slutter med Karens oplevelser omkring afstemningsdagen 10. februar og genforeningen.

*Forfatteren Maren Skadhauge er født i Haderslev i 1906 og student fra Haderslev Katedralskole i 1925. Skolen, der omtales, er Auguste Victoria skolen i Laurids Skaus Gade også kaldet Kejserindeskolen. Faderen Hans Wind var medindehaver af manufakturforretningen Jensen & Wind i **Storegade 30** (nedrevet).*

Skadhauge, Maren: Hjem til Danmark

Uddrag af hendes erindringsbog

I: Langs Fjord og Dam 2020, s. 11-20, illustreret.

Omhandler dagene omkring afstemningsdagen 10.2 1920 og er en gengivelse af siderne 112-122 i hendes erindringsroman "Hjem til Danmark" fra 1939.

Skadhauge, Maren: I 25-aaret for Genforeningen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1945, s. 21-29, illustreret

Maren Skadhauge (f.1906) beretter om sine oplevelser ved afstemningen og genforeningen, hvor hun som pigespejder bl.a. er med til at modtage de franske alpejægere, pyntning af byen og modtagelse af de mange tilrejsende op til den 10. februar 1920. Hun gengiver borgmester Thorvald Møllers velkomsttale til Christian X på Gammelting den 10. juli 1920 og kongens takketale. Årets sidste mærkedag for Maren bliver, da hun første gang møder som mellemskoleelev på Haderslev Katedralskole.

Skadhauge, Povl Wind: Rejsen til Haderslev og andre ture med toget

Naive erindringer, omstændeligt nedskrevne uden opfordring

Kurland, 1979. 94 sider, illustreret

Med rejseoplevelsen i centrum beskriver forfatteren barndommens ture i 1930'erne med tog fra København til Haderslev. **Byens specielle banegårdsforhold** beskrives, og **togets indføring gennem byen** med klokkeringning, hyppig fløjten og med en mand gående foran opleves lettere komisk.

Skolefortællinger. Hertug Hans Skole 1910-2010

redaktør: Bent Vedsted Rønne. Historisk Arkiv for Haderslev Kommune i samarbejde med Hertug Hans Skole, 2010. 131 sider, illustreret (nogle i farver)

For hvert årti beretter gamle elever om deres skoletid på Hertug Hans Skole. Blandt bidragyderne er Olav Christensen 1920, Marie Torp og Lillian Martinussen 1930, Svend Aage Böll 1940, Inger Jürgensen 1950, Poul-Georg Jertrum 1960.

Skov, Gerda: Caltex Servicestation på Ny Erlevvej

I: Langs Fjord og Dam, 2002, s. 100-107

På hjørnet af Sønderbro og Ny Erlevvej, hvor tidligere Krauses Hotel lå, kom der i 1958 en Caltex Servicestation (**Ny Erlevvej 1**). Det første forpagterpar var Gerda og Aage Skov, og Gerda fortæller her om livet og arbejdet på servicestationen fra 1958, til de forlader stedet i 1970.

Skram, Erik: Hinsides Grænsen

Erindringer fra Sønderjylland efter 1864

Strandberg, 1976. 159 sider, illustreret

I **1887** er Erik Skram på rundrejse i Sønderjylland, hvor han også besøger Haderslev. På side 104-113 beskriver han **Haderslev som en bredgadet by i tilbagegang**. Han roser byens omgivelser i høje toner og betegner fjorden som stedets fineste pryde.

Spliedt, Manfred: Sådan en dum knægt

Gyldendal, 1975. 192 sider

En sønderjydes erindringer fra 2. verdenskrig.

Erindringer fra Haderslev og Kiel i årene 1939-45. Et personligt opgør med det tyske mindretal og dets ledere. Bogens dedikation: Tilegnet 741 sønderjyder som blev jaget i døden af det tyske mindretal. På side 161-62 får vi en øjenvidneberetning om arbejdet med etablering af pansergravene rundt om Haderslev (del af Kriemhildstillingen) i besættelsens sidste måneder. Graveriet bliver betegnet som en komisk forestilling og latterlig affære.

Svensson, Bjørn: Bataljer - med bid og baggrund

Historisk Samfund for Sønderjylland, 2009. 308 sider, illustreret (nogle i farver)

Bjørn Svenssons (f. 1910) erindringer om sit arbejde indenfor medieverdenen, først som redaktør af Dannevirke senere som chef for radiostationen Radio Syd i Aabenraa. Samt om sit engagement i samfunds- og historiedebatten.

I et afsluttende kapitel "Livet i hjemmet" berettes om et muntert og aktivt familieliv på **H.P. Hanssens Vej** sammen med hustruen Inger Svensson og de fem børn.

Svensson, Kamma: Dengang skete der noget i den lille by

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1952, s. 28-30, illustreret

Kamma Svensson (1908-1988) flyttede med sin familie til Haderslev i 1920 og blev student fra katedralskolen i 1927. I en munter tone beretter hun bl.a. om de forandringer i mode og frisurer, der også vandt indpas i 20'ernes Haderslev. Kamma Svensson var ansat som bladtegner på Politiken fra 1950-71 og desuden kendt som illustratør af såvel børne- som voksenbøger.

Svensson, Kamma: En sønderjysk familie

I: Strenge kår – gyldne år. Danske hjem 1900-1920. Red. Margrethe Spies. S. 192-208

Vinten, 1979. 229 sider, illustreret

*Den kendte bladtegner og illustratør Kamma Svensson (1908-1988) var datter af redaktør A. Svensson og Kati Billum. Familien med efterhånden otte børn flyttede til Haderslev i 1920, hvor de endte med at slå sig ned i villa Bakkely **Aastrupvej 41**. De sidste fire sider i artiklen omhandler tiden i Haderslev, og hvordan livet formede sig i et politisk, journalistisk og litterært orienteret hjem.*

Sørensen, Gunnar: Drengår i Haderslev

I: Sønderjyder siden Genforeningen. Erindringer, s. 104-129, redigeret af Lars N. Henningsen og Niels H. Kragh-Nielsen. Historisk Samfund for Sønderjylland, 1995. 333 sider, illustreret

*Gunner Sørensen (født 1927) fortæller om barndomsårene på **Hertug Valdemars Vej 4** frem til besættelsen i 1940. Beskrivelse af vejen og dens forskelligeartede beboere.*

Tauber, Erich: Brudstykker af en markedsrejse til Hadersleben i april 1821

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1942, s. 32-37

Erich Tauber er i 1821 rektor i Kolding og gengiver her sine oplevelser på en markedsdag i Haderslev. Flest indkøb gør han i Fiirskillings-Boutikken, hvor hver artikel solgtes for fire lybske skilling. Men også de mange udenlandske dyr så som tigreren, hyænen, kamelen og en isbjørn vækker hans interesse. Til slut følger en dramatisk beskrivelse af linedanseren Roats gang på et tov spændt ud mellem domkirkens tårn og gavlen på en høj bygning overfor.

Thomsen, Andreas: En "latinskoledreng" ser tilbage

Minder fra min skoletid på Haderslev Latinskole fra 1902-1909

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1963, s. 16-24

Tidligere viceskoleinspektør Andreas Thomsens beretter om, hvordan skolelivet formede sig under tysk styre i tiden fra omkring århundredskiftet til op imod 1. verdenskrig. Skolen var en ren drengeskole, og han starter med at redegøre for skolens opbygning med en særlig beskrivelse af den tyske realeksamen "Befähigung für den einjährig-freiwilligen Dienst", som de fleste hjem stiledede efter at lade deres børn få. Han fortæller om hård disciplin med en militæragtig dressur, hvor der ikke sparede på lussinger og brug af spanskrør. Undervisningen var præget af lektieterpning og udenadslære og lærere, som nok var fagligt velfunderede, men ikke magtede kunsten at undervise i tilstrækkelig grad, især ikke i de yngste klasser. Andreas Thomsen understreger dog, at de fik lært noget, og det grundigt. Der var et godt kammeratligt forhold mellem eleverne uanset, om de kom fra danske eller tyske hjem.

Thorsen, Laurits: Drengår i landsbyen Flovt

redaktion: Bent Vedsted Rønne. Gammelting, 2003. 99 sider, illustreret

*Laurits Thorsen fortæller om familiens dagligdag på **Brohavegård** med vægt på 1940'erne. Bogen afsluttes med forfatterens fars erindringer fra omkring 1. verdenskrig og frem til 1930'erne.*

Thyssen, Uffe Barsballe: Haderslev By og Omegns Realskole – den danske realskole

I: Haderslev Byhistorisk Arkiv. Årsskrift 2003, s. 22-30, illustreret

*Artiklen indledes med et kort rids af skolens korte og omtumlede historie. Haderslev By og Omegns Realskole eksisterede fra 1866-1881 og havde til huse i **Slagtergade 22** (nu nedrevet).*

Side 25-28: Den danske Realskole. Erindring af en gammel borger

Borgeren startede på skolen i 1867 og beretter om skolens indretning, udenomsbekvemmeligheder, skolens inventar og lidt om lærerne.

Tramsen, Andreas Eefsen: Haderslev-minder og uddrag af Flensborg-breve

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1961-62, s. 15-24

*A.E. Tramsen blev født i 1868 på **Torvet 7**, hvor faderen drev en bagerforretning. Allerede i 1878 rykkede familien til København, hvor han havde købt et stort bageri på Christianshavn. Det er således minder fra forfatterens første ti leveår, der berettes om her. Han mindes sortimentet i bagerforretningen med fløetutter og trimmelpøls henholdsvis fløderuller og roulader samt de tunge hedevinger med strøsukker. Storvask foregik i gården, hvorefter det på en sluffe blev kørt ned til dammen for at blive skyllet og lagt på bleg. Tramsen blev sat i den danske realskole Vestergade 22. Han husker bedst de kontroverser, de havde med drengene fra latinskolen på vej til og fra skole.*

Tramsen, Helga: Minder fra afstemningsrejsen i februar 1920

Ved Lennart S. Madsen

I: Langs Fjord og Dam 2020, s. 21-32, illustreret.

*Helga Tramsen (1872-1933) og hendes mand Andreas Eefsen Tramsen (1868-1932) var begge født i Haderslev, men flyttet med deres respektive familier til København i 1877 og 1878. Søndag den 8. februar 1920 er de på vej til Haderslev for at deltage i afstemningen den følgende tirsdag. Hun beskriver togrejsen og ankomsten til Vojens, hvor de bliver modtaget af piger og drenge med dannebrogssarmbind. Hendes første indtryk af Haderslev var en by, der henlå i trist mørke. Senere er det en by i vild jubel med dannebrogssflag vajende overalt, hun oplever. Afstemningsstedet for alle tilrejsende var Jugendheim (gymnastikhuset **Lembckesvej 4**), og det er også her, Helga og hendes mand afgiver deres stemme. Den mest gribende oplevelse for parret bliver takkegudstjenesten i Frue Kirke (domkirken) dagen efter afstemningen.*

Uldal, Olaf Lassen: Pedel på Haderslev Katedralskole 1949-80

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1983, s. 65-69, illustreret

Olaf Uldal beretter om 31 gode og lykkelige år som pedel ved katedralskolen. Der lægges især vægt på de første 19 år i Gåskærgade, som bød på mange bygningsmæssige udfordringer. Han mindes de mange traditioner så som skolekomedie på Harmonien og "stærefri". Til slut omtales første spadestik og indflytning i den nye skole på Christiansfeldvej 31 i 1968.

Uldal, Olaf Lassen: På Gammelting den 9. april 1940

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1984, s. 129-132, illustreret

Forhenværende pedel på katedralskolen Olaf Uldal beretter om sine oplevelser ved kasernen om morgenen den 9. april. Han ser de først tyske tanks nærme sig og oplever at komme i skudlinjen, men det lykkes ham at komme i dækning bag et af de store træer ud for anlægget på Gammelting. Som hjemsendt soldat med mobiliseringsordre var han telefonisk blevet beordret til kasernen.

Wassner, Eduard: Købmand Eduard Wassners dagbog fra Haderslev 1854-59

Ved A.B. Keck

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1983, s. 5-26, illustreret

*Eduard Wassner (1815-1888) overtog sin fars købmandsforretning i **Slotsgade 29** i 1852, og dagbogen omhandler begivenheder og oplevelser i Haderslev frem til 1859. Han beretter om den frygtelige dysenteri, som koster mange dødsfald i Haderslev - også i Wassners familie. Vi hører om de mange nye tiltag i byen så som gasværket, anlæggelse af fortove og indvielse af Assistenskirkegården. Eduard Wassner var oprindelig kunstmaler og havde gået på Kunstakademiet i København. To brødre Valentin og Bernhard levede som kunstnere i Slesvig og London.*

Wassner, Julius: Erindringer

Ved Olav Christensen

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1964, s. 9-27, illustreret

*Fyldig indledning af Olav Christensen om Wassner-slægten. Side 16-22 indeholder et uddrag af Eduard Wassners søn Julius Wassners erindringer. Han var født i 1859, og med tyske briller giver han et blik ind i hverdagen hos købmandsfamilien i **Slotsgade 29**. Stor er glæden, da han med sin mor i hånden ser prøjsiske regimentter rykke ind i Haderslev februar 1864. Senere er det festlighederne i forbindelse med Sedan-dagen 2. september, han mindes med begejstring. Hans beretning slutter med hans egen deltagelse i afstemningen 10. februar 1920, for ham en sorgens dag. S. 22-27 afrunder Olav Christensen artiklen med en omtale af et album med en række af Eduard Wassners tegninger fra Haderslev og omegn. Indsat 8 upaginerede sider med illustrationer.*

Westergaard, Egon: Min barndomsveninde - Thora Hartwig

I: Langs Fjord og Dam, 2008, s. 16-21, illustreret

*Erindringer om et venskab med forfatterinden Thora Hartwig (1881-1961), der sammen med sin stedmor boede i **Slagtergade 22,1**.*

*Efterfølges s. 22-27 af en **biografi** af Trine Hjorth Vinderslev: Thora Hartwig – forfatterinde fra Haderslev.*

Wildfang, Johs.: Erindringer fra før og efter genforeningen

I: Langs Fjord og Dam 1996, s. 75-89, illustreret

*Forfatteren (født 1905 i Haderslev) fortæller om sin skolegang i den tyske tid -først på **seminariets øvelsesskole** og siden på **latinskolen**. Han beskriver den store overgang fra tysk til dansk gymnasium 1920 med fællesskole og friere forhold mellem lærere og elever. Fra 1934 virkede han ved stiftsamtet og nåede at samarbejde med biskopperne Ammundsen, Noack og Beyer.*

Zimmermann, Anne Sophie:

Fattiggården i Haderslev

Erindringer af Anne Sophie Zimmermann 1922-35

Gammelting, 1986. 64 sider, illustreret, litteratur (udvalg): s. 64

*Anne Sophie Zimmermann (f. 1910) var datter af Ferdinand Zimmermann der var bestyrer af fattiggården i Haderslev (**Laurids Skaus Gade 8**) fra 1922-48. Hun var 12 år, da familien flyttede ind i bestyrerboligen og 25, da hun i 1935 flyttede derfra. I denne bog fortæller hun levende og engageret om livet på fattiggården, om beboerne og deres forhold til bestyreren og hans familie.*

*Bogen afsluttes med et omfattende kapitel (s. 45-64) af **Henrik Fangel: Fattiggård, stiftelser og plejehjem**. Et bidrag til den sociale forsorgs historie i Haderslev.*

Zimmermann, Ferdinand: Fra genforeningstiden

Ved Henrik Fangel

I: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1980, s. 27-56, illustreret

Ferdinand Zimmermann (1878-1969) var den første socialdemokrat i Haderslev Byråd, hvor han sad fra 1918-1934, heraf elleve år som rådmand. Under overskriften "Lidt byråds historie fra Haderslev 1918-22" giver han en socialdemokratisk vinkel på arbejdet i byrådet i den vanskelige overgang fra tysk til dansk bystyre. I sin beretning lægger han vægt på den socialdemokratiske gruppes indsats for at lette vilkårene for menigmand, hvorimod striden mellem dansk og tysk ikke er væsentlig for ham. Artiklen indledes og afsluttes med fyldige kommentarer af Henrik Fangel samt et omfattende noteapparat.

3. Interviews

Andresen, Thyra: Erindringer fra Haderslev

Interviewer: Ruth Kristiansen

Haderslev Byhistoriske Arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1983. 25 sider, illustreret
Serie: Erindringsserien

*Thyra Andresen (f. 1900) opvokset i Flensborg. Fortæller bl.a. om den fotografforretning på **Jomfrustien 4**, som hun drev sammen med sin mand Andreas Andresen indtil 1955.*

Christensen, Lars: Erindringer

Interviewer: A. Rudbeck Jørgensen

Haderslev Byhistoriske Arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1982. 21 sider, illustreret
Serie: Erindringsserien; nr. 5

*Lars Christensen (f. 1881) fortæller her som 101-årig bl.a. om sin tid ved **amtsbanen** og sin deltagelse i 1. verdenskrig. Som pensionist flytter han ind på **Klosterbo** og senere til **Lille Amalienborg på Hiort Lorenzens Vej**.*

Dauer, Luise Sofie: Erindringer fra Haderslev

Interviewer: Birgit Weitling

Haderslev Byhistoriske Arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1987. 29 sider, illustreret
Erindringsserien; nr. 20

*Luise Dauer (f. 1910) voksede op i **Vestergade 10** og senere **Moltrupvej 2** sammen med fem søskende. Hun gik i børnehaven i Præstegade. Moderen arbejdede på tobaksfabrikken og senere som malkekone. Luise Dauer var som ung aktiv i Frelsens Hær og blev senere udlært som franskvasker. Gift med Hans Dauer i 1935.*

Gormsen, Jakobine: Erindringer fra Haderslev

Bearbejdning af Henrik Fangel efter manuskript fra Jakobine Gormsen

Haderslev Byhistoriske Arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1983. 32 sider, illustreret
Serie: Erindringsserien; nr. 11

*Jakobine Gormsen (f. 1908) fortæller om bedsteforældrenes hjem i **Sønderbro 17** samt om gadens forretninger og beboere. Beskrivelse af onkel og tantes Villa Grønvang **Årøundvej 82** og bedsteforældrenes lejlighed i **Kathrinehjemmet på Christiansfeldvej**.*

Hjort, Christian Christensen: Erindringer fra Haderslev

Haderslev Byhistoriske Arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1984. 13 sider, illustreret
Serie: Erindringsserien; nr. 6

Christian Hjort (f. 1912) beretter om en fattig barndom i små, usle lejligheder. Der fortælles også om et langt og lykkeligt arbejdsliv liv som typograf på Modersmålet og Jydske Tidende.

Johnsen, Karin Cecilie: Erindringer fra Haderslev

Interviewer: F. Rudbeck Jørgensen

Haderslev Byhistoriske arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1982. 10 sider, illustreret
Serie: Erindringsserien; nr. 3

*Karin Cecilie Johnsen (f. 1908) giver her fine beskrivelser af barndomshjemmet Nørregade 30 (nedrevet), **Gåskærgade 4**, Bevtoft forsamlingshus og til sidst kvistlejligheden i arbejderboligen **Lindedal 38**. Der berettes om skolestart på den helt nybyggede **Louiseskole** og senere skolegang på Haderslev kommunale realskole under Signe Tørsleffs ledelse.*

Overbeck, Carl: Erindringer fra Haderslev

Interviewer: F. Rudbeck Jørgensen

Haderslev Byhistorisk Arkiv, Haderslev Arkiv og Museumsforening, 1983. 9 sider

Erindringsserien; nr. 1

*Carl Overbecks (f. 1911) barndomserindringer fra **Vestergade 42** under 1. verdenskrig. Beskrivelse af lejlighedens indretning og familiens spisevaner og dagligliv.*

Thomsen, Niels Thorvald: Erindringer fra Haderslev

Barndom i Bøndergårdene, ansat ved amtsbanen, mælkeforhandler

interviewer: Henrik Fangel

Haderslev Byhistoriske Arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1983. 83 sider, illustreret
Serie: Erindringsserien; nr. 10

*Med en formidabel hukommelse fortæller den 90-årige Niels Thomsen (f. 1893) levende om en barndom i den del af **Bøndergårdene**, som i dag er forsvundet. Niels Thomsen kommer i lære ved **amtsbanerne** i 1912, og vi får et interessant indblik i arbejdet ved banen, hvor han var en af de få dansksindede arbejdere.*

Torp, Holger: Erindringer fra Haderslev

Interviewer: F. Rudbeck Jørgensen

Haderslev Byhistoriske Arkiv, Haderslev Arkiv- og Museumsforening, 1984. 10 sider, illustreret
Serie: Erindringsserien; nr. 4

*Fhv. overbetjent Holger Torp (f. 1887). Barndom i **St. Klingbjerg**. Marinesoldat under 1. verdenskrig og senere betjent i Haderslev, hvor han stod vagt ved et valglokale under afstemningen 1920.*

Weitling, Ellen: Erindringer fra Haderslev

Af Ellen og Otto Julius Weitling

Interviewer Birgit Weitling

Haderslev Byhistorisk Arkiv, Haderslev Arkiv og Museumsforening, 1984. 19 sider, illustreret
Erindringsserien; nr. 7

*Ægteparret Ellen og Otto Julius Weitlings erindringer (f. 1905 og 1899). Beskrivelse af hjemmet og dagliglivet i Ringstrasse – nu **Laurids Skaus Gade 17**.*